

MAKRO EPİSTEMOLOJİK TARTIŞMALAR IŞIĞINDA COĞRAFYA: STİLLER, PARADİGMA(LAR) VE MODELLER

GEOGRAPHY IN THE CONTEXT OF MACRO EPISTEMOLOGICAL
DISCUSSIONS: STYLES, PARADIGM(S) AND MODELS

Ömer Faik ANLI

Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi,
Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı, oanli@ankara.edu.tr

Erdem BEKAROĞLU

Dr, Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi,
Coğrafya Bölümü, Bölgesel Coğrafya Anabilim Dalı,
erdem.bekaroglu@ankara.edu.tr

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 1 Mart 2020
Kabul edildiği tarih: 2 Haziran 2020
Yayınlanma tarihi: 22 Haziran 2020

Article Info

Date submitted: 1 March 2020
Date accepted: 2 June 2020
Date published: 22 June 2020

Anahtar sözcükler

Coğrafya; Makro-Epistemoloji; Stil;
Paradigma; Model

Keywords

Geography; Macro-Epistemology;
Style; Paradigm; Model

DOI: 10.33171/dtcfjournal.2020.60.1.15

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, öncelikle coğrafya disiplininin tarihi ve felsefesinin makro-epistemolojik tartışmaların görünür örneği konumunda olduğu hipotezini pekiştirmektir. Bunun için destekleyici göstergeler tespit edilmiş ve sınanabilir bir hipotez içerisinde çerçevelenmiştir. Bu hipotezde, coğrafyanın tarihinin ve felsefesinin epistemolojik tartışmalara yeni bir açılım sağlama olanağı taşıdığı da savunulmaktadır. Coğrafyada bu bağlamda bir kavram-yorulması olmadığından bu disiplin yeni yaklaşımların tartışılması için diğerlerinden daha uygundur. Çok-paradigmallık tespiti, tamamlanmış olan doktora tezleri üzerinden üç bilme stili açığa çıkarmıştır. Disiplin içerisindeki çeşitlenmenin mevcudiyetinin tespiti, çeşitlenmenin nasıl kavramsallaştırılacağına ve hangi meta-epistemolojik-teorinin seçileceğine dair meta-teorik problemi açığa çıkarmıştır. Bu çalışmada seçilen çerçeve, Kuhn'cu paradigmatic modellemedir. Kuhn'un modelinin, coğrafi bilme biçimlerini kodlayan bilgi kuramsal temeli kavrayabilen model olduğu ve yine coğrafi bilme biçimleri merkezli olarak disiplinler-epistemik toplulukların neden ve nasıl oluştuklarını açıklayabilme işlevini büyük oranda yerine getirdiği görülmüştür.

Abstract

The main aim of this study is to reinforce the hypothesis that the history and philosophy of the discipline of geography is the visible example of macro-epistemological discussions. For this purpose, supporting indicators have been identified and framed in a testable epistemological-hypothesis. It is also argued in this hypothesis that the history and philosophy of geography provide an opportunity to open a new path to epistemological discussions. Since there is no concept-fatigue in this context in the discipline of geography, this discipline is more suitable for meta-theoretical discussion of new approaches than others. The multi-paradigm detection revealed three styles of knowledge through the completed doctoral dissertations in the discipline. Detection of diversity within the discipline has revealed the meta-theoretical problem of how to conceptualize it and which meta-epistemological-theory to choose. The framework/meta-epistemological-theory chosen in this study is the Kuhnian paradigmatic modeling. It has been observed that Kuhn's model is the one that can grasp the theoretical basis that encodes the geographical knowledge styles and also performs the function of explaining why and how the discipline-epistemic communities formed in the center of styles.

Giriş:

Bilim, eleştiriyile kontrol edilen cüretkâr hipotezlerden oluşur. Bu araştırmada öne sürülen bilgi kuramsal hipotez coğrafya disiplininin tarihi ve felsefesinin makro-epistemolojik tartışmaların görünür örneği konumunda olduğudur. Diğer bir deyişle, coğrafya tarihi içerisinde açığa çıkmış ve biçimlenmiş olan coğrafi bilme biçimleri/stilleri ve oluşturdukları pratikler kimi zaman açık kimi zaman da örtük olarak makro-epistemolojik tartışmaların hemen hepsini bünyesinde taşımaktadırlar.

Dolayısıyla coğrafya disiplini içerisinde çözülebilecek kimi bilgi kuramsal ve kurumsal problemler makro tartışmalar açısından da birer çözüm önerisi durumunda olacaktır. Bu hipotezin bir tür ana çerçeve olarak benimsenebileceğine ve daha derin sınımalara tabi tutulabileceğine işaret eden göstergeler şöyledir:

Coğrafya disiplininin alt alanları arasındaki ilişki, doğa bilimleri – sosyal bilimler ayrımını kendi içerisinde taşımaktadır. Fiziki coğrafya doğa bilimlerinin temsilcisi olarak görüldüğünde, beşerî coğrafya (ve ona eklenilebilecek bölgesel coğrafya) sosyal bilimlerin temsilcisi olarak kendisini göstermektedir. Aşırı yorum tehlikesini göze alarak söylemek gerekirse, bu durumu makro boyutta fizikle sosyolojiyi bir araya getirme çabasıyla örtüştürmek olanaklıdır. Böylesi bir makro bir-aradalık projesiyle coğrafyanın disipliner durumu arasındaki fark, coğrafyanın disipliner tarihinin ulaştığı noktadaki mevcut durumun bir proje olmanın ötesinde fiili bir-aradalık olmasıdır. Ülkemizde yer alan kırk dört coğrafya lisans programı¹ bu bir-aradalık ile yapılmış durumdadır ve 2019 yılında YÖK'ün bir çalışmasında² "Coğrafya" lisans programının adı "Beşerî ve Ekonomik Coğrafya" olarak önerildiğinde, bu öneri "fiziki coğrafya disiplininin yok sayıldığını ve önerilen ismin evrensel tanıma uymadığı" gerekçesiyle eleştirilere konu olmuştur (Jeomorfoloji Derneği; Türk Coğrafya Kurumu). Böylece problem daha da keskinleşmektedir. Çünkü bir tür 'fizikalizm' akımı haricinde kimse sosyolojiyle fiziği bir araya getirmeye çalışmaz. Bu boyuttaki problem, fiziği de sosyolojiyi de bilim yapan üst 'bilim' çatısını kurabilmektir. Bu 'üst çatı' tartışması da genelde sosyal bilimlerin (bu bağlamda beşerî disiplinlerin) '*Bilim*' olup olmadığı sorusunu çağırır ve buna odaklanır. Oysa coğrafya disiplinde problem keskindir. Öncelikle fiziki bir çalışmayla beşerî bir çalışmayı aynı anda ve kapsayıcı biçimde "Coğrafya" kılan çatı kurulmalı ve ardından her ikisini de ortak ölçüde "Bilim" kılanın ne olduğu belirlenmelidir. Böylece çok ender rastlanabilecek bir durum açığa çıkmaktadır. Doğal olanın ve toplumsal olanın aynı anda bilimsel olarak ele alınması girişimi tek bir disiplinde odaklandığında doğa bilimi – sosyal bilimler tartışmalarının hemen her unsuru bu tek disiplinin bünyesinde açığa çıkmaktadır. Böylece de diğer disiplinlerden farklı, alışılmadık bir konumlanmaya sahip, bir arada ama aynı zamanda da bölünmüş bir coğrafya, bilgi

¹ İkinci öğretim programları dışarıda bırakılmıştır (bkz. www.yokatlas.yok.gov.tr).

² Önlisans ve Lisans Diploma Programlarının Yeniden İsimlendirilmesi ve Sınıflandırılması Çalışması.

kuramsal modelleri sınamak (ve belki de revize etmek için) bilim felsefesine/teorisine fiili bir imkân sağlamaktadır

Heather Viles'in (26) ironik ifadesiyle, "*fiziki coğrafyacılar Mars'tan, beşeri coğrafyacılar Venüs'ten*" biçiminde dile getirilen bu bölünmüşlük önemli, ciddi ve ele alınması ivedi bir problem-ağı açığa çıkarmaktadır. Eğer pek çok coğrafyacının 'varsaydığı' gibi, coğrafyanın konusunu insanla çevre (daha geniş bir anlatımla insanla doğa) arasındaki ilişkiler oluşturuyorsa, coğrafyanın amacı fiziki ve beşeri olgular arasındaki ilişkiyi 'mekân' ve 'mekânsallık' üzerinden açıklamaktır. Buna karşın fiziki coğrafyacılarla beşeri coğrafyacılar arasındaki uçurum git gide açılıyor ve buna bağlı olarak fiziki coğrafyayla beşeri coğrafya gerçekten uyumsuz ve birbiriyle iletişim kuramayacak denli karşılaştırılmaz konumlara savruluyorsa, problem *disiplinin kalbinde* aranmaya başlanacaktır (Viles 27-28). 'Disiplinin kalbi', bir bilim olarak coğrafyanın bilgi kuramsal, klâsik terminolojiyle de epistemolojik çekirdeğidir. Disiplinin iki ana parçası arasındaki bölünmüşlük ve buna bağlı olarak da 'coğrafyacı' kimliğindeki belirsizlik disiplinin zayıflığı olarak görülmeye başlandığında ise disiplinin kendisini yeniden üretebileceği akademisyenler ve öğrenciler bulması zorlaşmaktadır. Bunun açık göstergelerinde biri, Türkiye'de coğrafya lisans programını tamamlayan bir 'coğrafyacı'nın öncelikle 'coğrafya öğretmeni' olmasının beklenmesidir. Oysa 2015-2018 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı'nca 1282 coğrafya öğretmeni atanmışken (Mebpersonel), sadece 2018 yılında coğrafya bölümlerine 3511 öğrenci kayıt olmuştur (Yökatlas). Böylece disiplinin devamlılığına ilişkin pratik problemlerle bilgi kuramsal problemler bir ilişkiselliğe girmekte ve bahsi geçen problem-ağı oluşmaktadır. Disiplinin ürettiği bilginin 'koruma-aktarma' çerçevesinde kodlanması ile 'yenilik-problem çözümü' çerçevesinde kodlanması arasındaki fark teorik (bilgi kuramsal) düzeyde bir tartışma açığa çıkarırken, etkileri doğrudan disiplinin praksisinde (ve pratisyen tipolojisinde) görülebilmektedir.

Aynı tespit, bir başka kategorizasyon altında, sistematik coğrafyayla sistematik bilimler arasındaki ilişkide de kendisini göstermektedir. Coğrafyanın sistematik coğrafya olarak adlandırılan branşları jeomorfoloji, klimatoloji, biyo-coğrafya, kültürel coğrafya, ekonomik coğrafya, sosyal coğrafya, siyasi coğrafya ve tarihsel coğrafya olarak kategorize edilmektedir. Her bir branşın karşısında ilgili kategoriye kapsayabilecek bağımsız bir bilim dalının bulunması, coğrafyanın nerede bitip diğer bilim dalının nerede başladığı sorusunu gündeme getirmektedir. Bu soruya bağlı olarak da sistematik coğrafya branşlarının bu bilim dallarının bir parçası olmak yerine neden coğrafya adını koruduğu sorusu sorulabilmektedir. Örneğin

jeomorfoloji ve sosyal coğrafya aynı çatıyı paylaşmasına rağmen, jeomorfoloji jeolojiye, sosyal coğrafya da sosyolojiye birbirlerine olduklarından daha yakın görünmektedir. Ya da biyo-coğrafya ile ekonomik coğrafya arasındaki ‘mesafe’, biyo-coğrafya ile biyoloji, ekonomik coğrafya ile de iktisat arasındaki disiplinler mesafeden daha fazla gibidir (Holt-Jensen 6).

Bununla birlikte coğrafyanın sosyal bilimler boyutundaki çok-paradigmalı yapı tek bir bilimsel disiplin çatısı altında, Kuhncu terminolojiyle, eş-zamanlı olarak farklı paradigmalardan bir arada olabilmelerini talep etmektedir. İlk akla gelen ‘paradigmalar’ sıralanacak olursa, radikal coğrafya, hümanist coğrafya, anarşist coğrafya, Marksist coğrafya, fenomenolojik coğrafya, postmodern coğrafya, neo-pozitivist coğrafya ve kantitatif coğrafyanın bir-aradalığı bir tür kendiliğindenliğin ötesinde temellendirilmelidir. Diğer bir deyişle, ‘mekân’ın farklı açılardan ve hatta ‘bakış açısı’nı aşacak biçimde farklı paradigmalardan ele alınışının çatısının tek bir disiplin ismiyle (Coğrafya) nasıl bir arada tutulabileceği sorusunun yanıtının aranması, coğrafyanın felsefesinin (teorisinin) öncelikleri arasındadır. Temel problem, ana çatıda doğa bilimi – sosyal bilim bir-aradalığını da kuracak biçimde alt-bileşenlerin (paradigmaların) birbirleriyle olan ilişkisini “her şey coğrafyadır” dedirtecek bir sınırsızlığa düşmeden kurabilmektir. Bu çerçevede cevaplandırılması gereken bir diğer soru da bunların diğer disiplinlerin (bilim dallarının) birer parçası ya da birer bağımsız araştırma alanı olmak yerine neden coğrafya disiplinini oluşturmak üzere bir araya geldikleri ya da gelmeleri gerektiği sorusudur.

Bu soruyu kendinde taşıyan coğrafya, ‘İki Kültür’ öncesi tek kültürlü bilgi dünyasının (bilme biçimlerinin belirgin bir ayrımı yansıtmadığı dünyanın) disiplini olmayı sürdürme girişimini (yani bir direnci) de bünyesinde taşımaktadır. Bu girişim, fiziksel ve sosyal olanın birlikteliğinin meydana getirdiği mekânsal farklılıkları araştıran bilim olarak ‘İki Kültür’lü dünyada ‘tek kültür’ bilimi olma projesidir. Söz konusu olan, 20. yüzyılın başında netleşen isimlendirmeleriyle altı ana sosyal bilim (tarih, iktisat, sosyoloji, siyaset bilimi, antropoloji, Doğu çalışmaları [şarkiyatçılık]) içerisinde yer almadığı gibi, doğa biliminin de kurumsal bir parçası ol(a)mayan bir coğrafya disiplinidir. Gulbenkian Komisyonu’nun raporuna göre, “*meseleleri sosyal bilimleriyle aynı olmakla birlikte coğrafya kategorileştirmeye karşı koydu. Fiziki coğrafyayla olan ilgisi nedeniyle yakın olduğu doğa bilimleriyle, beşerî coğrafya denilen (...) konuya ilgisi nedeniyle yakınlaştığı insan bilimleri arasındaki boşluğu doldurmayı amaçlıyordu*” (31). ‘Sentezci’ ve ‘analitik olmayan’ yönelimle birlikte mekân yerelliğin, tikelliğin ögesi olarak görüldü ve beşerî coğrafya yoğunluklu olarak

idiografik kaldı. Fiziki coğrafya ise yakın olduğu doğa bilimleriyle paralel bir nomotetik yönelim benimsedi. Böylece de aynı disiplin çatısı altında oluşan bu idiografik – nomotetik gerilimiyle birlikte doldurulmaya çalışılan boşluk, bilgi kuramsal olarak disiplinin merkezine (*disiplinin kalbine*) taşınmış oldu.

Tek kültür bilimi olma projesinin devamlılığı, insanı fiziksel ve sosyal ortamı içerisinde anlama girişiminin sahiplenilmesiyle ve bu çerçevede hem fiziksel hem de beşerî olanı bir araya getiren ‘holistik konumlanmayla birlikte oluşan bilgi kuramsal boşluğa rağmen sürdürülmüştür. Bu durum, “coğrafyanın ‘iki kültür’e bölünmüş bilgi yapıları içerisinde ‘tek kültür’ çizgisinde yer almaya devam etmiş” olmasıdır (Bekaroğlu, “Modern Dünya Sisteminin...” 127). Modern coğrafyanın Newtoncu bilime karşı güçlü bir direnç ve eleştiri geliştiren Romantiklerin çok güçlü olduğu Almanya’da yapılanmış olması, kendisine koyduğu fiziksel ve sosyal ortamı içerisinde insanı anlama hedefinin iki kültüre bölünemeyecek bir ara bölgeyi gerektirmesi gibi nedenler bu devamlılığı açıklar durumdadır. Bunların yanı sıra, ulus bilincinin coğrafi olarak tanımlanmış bir vatan imgesi üzerinden kazandırılmasının araçlarından biri olarak coğrafyanın bütünselliğinin işlevsel olması da diğer bir nedendir. Böylece 19. yüzyıl sonrası ‘İki Kültür’ ayrımı coğrafya için uzun bir süre görmezden gelinebilmiştir. Bir diğer neden ise kır-kent ayrımının keskin olduğu ve kentleşme / sanayileşmedeki ivmenin toplumsal yaşayış üzerindeki etkisinin sınırlı olduğu dönemde insan ile yaşam ortamı arasındaki ilişkinin bütünsel bir nedensellik çerçevesinde incelenmesinin işlevsel görünmesi ve tek kültür disiplini olan coğrafyanın bunu yapıyor olmasıdır. Tek kültürlü bilgi dünyasının disiplini olma projesi (ve buna bağlı dünya görüşü) bu iki işleve bağlı olarak sürdürülebilmektedir. Ancak tek kültürlü disiplin projesinin ‘politik bir proje olarak’ (aynı zamanda ve yoğunluklu bir disipliner-politik proje olarak) devam edebildiği ve entelektüel projenin ise bilgi kuramsal soruların yanıtlarına bağlı kırılmalı bir hale geldiği de hemen belirtilmelidir (Bekaroğlu, “Modern Dünya Sisteminin...” 128-130).

Beşerî coğrafyayı çok-paradigmallığa doğru iten unsurlar arasında dışsal bir koşul olan 1968 olaylarını öne çıkaran tezin oldukça güçlü olduğu da belirtilmelidir. 1968 öğrenci hareketiyle birlikte mevcut üniversite yapısına ve hâkim bilim anlayışına yöneltilen politik-eleştiri, var olan bilim pratiklerinin anlam bunalımına girmesine neden olmuştur. Bu teze göre beşerî coğrafyayı çok-paradigmallı kılan öncelikle dışsal koşulların (politik-eleştirin) baskısıdır. Ancak bu baskı, diğer bir deyişle de bu talep, çoğullaşmayı beraberinde getirirse de bilgi kuramsal arzını bulamamıştır. Bu nedenle de modernist bilim anlayışı karşısında 1980 sonrası

doruğuna ulaşan post-modern eleştirilerle entegrasyon (örneğin Sayer, Massey, Cook, Soja vb.) çok hızlı gerçekleşmiştir (Tekeli 148). Ancak görünen odur ki, diğer tüm sosyal bilimler gibi coğrafya da gerek kurumsal mirasa bağlılıkla gerekse de post-modern yaklaşımlara entegrasyonla bilgi kuramsal sorulara daha fazla direnemeyecektir. Bilim kurumsallaşması konusunda öncü ülkelerde sosyal bilim bölümlerinin ve keza coğrafya bölümlerinin kapatılmaya başlaması bu durumun göstergesi olarak okunmalıdır.

O halde bilgi kuramsal sorular ve olası yanıtları aynı zamanda akademik örgütlenme biçimini de etkileyebilecek niteliktedirler. Yani, bilgi kuramının gerçek sorunları vardır ve bunlar ‘masa başı’ bir bilgi kuramsal modelleme olmanın ötesine taşmaktadır. Öyle ki, bu zeminde yürütülen tartışmalarda sonuç olarak açığa çıkan her tepki kurumsal sonuçlarda da kendisini göstermektedir. Sosyal bilimlerin genelinde ve coğrafya disiplini özelinde iki kültür gerilimini ortadan kaldıracak gerekçesiyle çok-paradigmali yapıyı içselleştirmek isteyenler, bu isteklerinin bilgi kuramsal temellerini sağlamaları zorundadırlar. İronik biçimde *Birinci Kültür* adına buna karşı direnenler de bu dirençlerini bilgi kuramsal temelleriyle tahkim etmek zorundadırlar. Aksi durumda tüm kurumsal yapı kuramsal bir boşlukta kalacaktır ki her iki konumlanmış da bu boşluk üzerinde kendi başına sürdürülebilirliğini koruyamayacaktır.

Bu araştırma kapsamında gereken bilgi kuramsal modelleme, güncel tartışmalar ve İki Kültür - sosyal bilimler ilişkisi bağlamında çok-paradigmallığın birliğinin nasıl sağlanabileceği sorusu çevresinde biçimlendirilmiştir. Elbette bu bilgi kuramının ‘büyük sorusu’dur ve tek bir araştırma kapsamında çözülmesi de beklenmemektedir. Yapılmaya çalışılan, bu ‘büyük soru’nun yanıtının coğrafya disiplininin modellenmesi üzerinden çözülebileceğini gösterebilmektir. Bu birliğin sağlanabileceği gösterilebilirse, önce coğrafyada ve ardından da üniversitede yeni bir örgütlenme biçiminin de olanağı doğacaktır. İşte bu bağlamda, “... artık sosyal bilimlerin doğa ve insan bilimlerinin oluşturduğu iki hasım klan arasında parçalanmış zavallı bir akraba konumunda olmadığını; tersine, belki de onları barıştırabilme gücüne sosyal bilimlerin sahip olduğunu söylemek mümkündür” (Gulbenkian Komisyonu 67).

Bu ana hipotez ışığında, araştırma kapsamında bilgi kuramsal çerçevenin köşe taşlarını sağlamaya aday olarak görülen kavramsallaştırmaların bir dökümü ve değerlendirmesi üzerine çerçevenin netleştirilmeye çalışılması ve Türkiye’de mevcut tarihsel manzarayı açıklama güçlerinin sınanması bu çalışmanın amacı olarak belirlenmiştir. Bunun için, bilim teorisine ‘paradigma’ kavramını kazandıran Thomas

Kuhn'un modellerinin bu problemin teşhisi ve çözümü yolunda bilgi kuramsal temeli sağlama potansiyelleri netleştirilmiş ve ardından bunların yerel disiplinler coğrafi pratiklerde açığa çıkan coğrafi bilme biçimlerini / stillerini açıklayabilme güçleri sınanmıştır. Bilgi kuramsal modellerin sınanmasını sağlayacak olan coğrafi bilme biçimleri / stilleri, Türk coğrafyacılarının doktora tezlerinin çözümlenmesinden elde edilen ana çerçeveler olarak belirlenmiştir.³ Coğrafi bilme biçimlerinin / stillerinin açığa çıkarılması için doktora tezlerinin çözümlenme nesnesi olarak seçilmesinin nedeni, akademik dünyada doktora tezinin disiplinler yeniden-üretim sürecinin şüphesiz ki en önemli unsuru olmasıdır.

1. Teşhis: Çok-Paradigmallık Problemi

Buradaki soru basittir: 'Çok-paradigmallık neden bir problemdir? veya 'çok-paradigmallık neden bilgi kuramsal bir gerekçelendirmeyi gerektirmektedir?' Problemin ifadesini somutlaştırmak gerekirse, coğrafya, çok-paradigmallı bir disiplin olarak düşünüldüğünde, her bir paradigmayı bilimsel kılacak ve yine her birini coğrafya çatısı altında birleştirecek bir ortaklık aranmaktadır. Çok-paradigmallı coğrafya bir vakıa ise, herhangi bir 'paradigma' içerisinde diğer paradigmalar 'coğrafya-değil' olarak nitelendirilmeyecek biçimde meşru bir coğrafya çalışması, çalışma biçimi ya da çalışma alanı olarak kabul edilebilmelidir. Esas önemlisi, bu kabul bilgi-kuramsal olarak temellendirilebilmelidir. Ancak buradaki tehlike 'her şeyin coğrafya' olmasıdır. Feyerabendci bir yaklaşımla "her şey gider" temelli bir birliktelik inşası (Feyerabend *Akla Veda; Yönteme Karşı*) sürdürülebilir değildir. Farklı paradigmaların birbirlerini elemesi için bilim içi, nesnel bir ilkenin bulunmaması, çok-paradigmallığı bu ilkesizlik üzerinden olumlayacaktır (Tekeli 149). Ancak bu olumlama anlamsızdır. Çünkü "her şey coğrafya" ise "her şey sosyolojidir" ve "her şey psikolojidir" ve nihayetinde "her şey her şeydir". Diğer taraftan "ya sadece 'ben' coğrafyayım ya da her şey coğrafyadır" biçiminde ifade edilebilecek bir ya / ya da durumundan da uzak durulmalıdır. İşte bu bilgi kuramsal bir "asal gerilim"dir. Bu durumda herhangi bir paradigma, tüm alanın belirleyicisi olmaktan çıkarak, diğer paradigmaları –özellikle ilgili disiplinin tanımını bağlamında- mutlak dışlayıcı konumundan uzaklaşmalı, aynı disiplin içerisinde kalmak koşuluyla kapsamı-sınırlı bir paradigma olarak diğerlerinin yanında yerini almalıdır. Fakat yine de bazı paradigmaları disiplin-dışı bırakacak bir ölçüt mevcut olmalıdır. O halde

³ Bu belirlemeyi olanaklı kılan çözümlenme ölçütleri ilgili bölümde verilecektir.

mevcut problem, sınırların belirsizleştiği bir zeminde sınır belirleme gerekliliğinin açığa çıkardığı bir problemdir.

Problemin somut örneğini, *Amerikan Coğrafyacılar Derneği*'nin (Association of American Geographers-AAG) 1939 ve 1959'daki coğrafya tanımları ve bunların ayrıntılarının eleştirel değerlendirmelerini içeren monografyalar oluşturmaktadır. William D. Pattison'un ifadeleriyle, coğrafya geleneğine yaratıcılıkları ile katkı yapan birçok profesyonel coğrafyacı hiçbir tanımda tamamen dışarıda bırakılmamıştır. Bununla birlikte, tanımlarda herkesi de kapsamayacak şekilde tekil bir yaklaşım benimsenmiştir (Pattison 120). Gelenekler arası geçişler ya da kesişim bölgelerinin oluşmasına örnek olarak beşerî coğrafyanın idiografik bir bilim olarak tanımlanmasından, nomotetik bir bilim olarak tanımlanmasına geçişi verilebilir. Bu geçiş genel olarak bir paradigma değişikliği olarak görülebilir. Fakat çok-paradigmalıktan söz edebilmek için bir geçiş yerine her ikisinin de eş zamanlı, geçerli ve en önemlisi meslekten coğrafyacılar için meşruiyeti kabul edilecek biçimde var olabilmesinin koşullarının tespit edilmesi gerekir. Beşerî coğrafya bağlamında bu teşhis, tarihsel olarak 1968 öğrenci hareketleri dönemine (ve devamında 1980 sonrası genel olarak bilime yöneltile postmodern eleştiri dönemine) konumlandırılmaktadır. Sosyal bilimlerin, özelde de coğrafya disiplininin, bu eleştirel ortama yanıtının (tepkisinin) çok-paradigmalı hale dönüşmek olduğu söylenebilmektedir (Tekeli 148).

Bu bağlamda, Pattison'un coğrafya bağlamında tespit ettiği dört gelenek ('Mekansal Gelenek', 'Saha Çalışmaları (Bölgesel) Geleneği', 'İnsan - Çevre Geleneği', 'Yer Bilimi (Jeoloji) Geleneği') yaklaşımı hem dışlayıcı tanımların aksine bir ortak çatı önermekte hem de çoğulluğa izin verebilmektedir (Pattison 121-124). Dört gelenek saptaması, coğrafyanın çok-paradigmalılığının bir göstergesidir. Fakat 'dört gelenek yaklaşımı' bir tespit olmanın ötesinde kısmen bilgi-kuramsal göndermelere sahip olsa da kendisi bilgi-kuramsal bir modelleme değildir. Temeldeki kuramsal boşluğun en önemli göstergelerinden biri, bir paradigmanın rakiplerini 'alt etmesi' üzerine kurulu ilerleme modelinin getirdiği farklı paradigmalara mensup (özellikle akademik camiadaki) bilim insanları arasındaki "*dostça düşmanlık*"ın (friendly hostile) görünürlüğünün dört geleneğin mevcudiyeti kabul edilse dahi sürmekte olmasıdır (Tekeli 153-154).

'Dört gelenek' çerçevesinden farklı olarak bilgi-kuramsal bir modelleme olan, A. C. Crombie'nin 'bilimsel düşünce stilleri' (Crombie, "Designed in the Mind..."; *Styles of Scientific*; "Commitment and Styles...") de kuramsal bir çerçeve olarak mevcut durumu aydınlatılabilir potansiyeline sahiptir. Disiplinler ve hatta

paradigmalar üstü konumlandırılan düşünce stilleri (koyutsal/varsayımsal [*Simple postulation method*], deneysel [*Experimental style*], hipotetik [*hypothetical modelling*], taksonomik [*The taxonomic style*], istatistiksel [*Probabilistic and Statistical analysis*], evrimsel/jenetik [*Historical Derivation*]) bilgi alanlarını çapraz kesen akıl yürütme biçimlerine odaklanmasıyla bir makro çerçeve adaydır. Bu bağlamda, tarihsel kayıtlar esas alındığında Antik bir kökene sahip coğrafya geleneğindeki düşünce stillerinin Crombie'nin soyutlamalarıyla doğrudan anlaşılabilir bir kompozisyona sahip olmadığı söylenebilir. Belirtilmelidir ki bu, coğrafi geleneğin bir stile sahip olmadığı anlamına değil, Crombie'nin stil girişiminin doğasında bulunan zorluğa işaret etmektedir ve bu zorluk Crombie'nin stillerinin, makro olmasının yanı sıra, zaman-mekânsal olarak baskın ritüele odaklanmasında yatmaktadır. Bu zorluğu aşacak kuramsal müdahale yapıldığında, coğrafi düşünün tarihselliğinden kaynaklanan kendi düşünce stillerine sahip olduğu ama yine de Crombieci dizgeden de nasibini aldığı görülebilir (Bekaroğlu ve Anlı 39; ayrıca bkz. Tablo). Bu çerçeve ve onu kullanan tespitle birlikte (stiller çeşitlenmesi veya çok-stillilik) düşünüldüğünde çok-paradigmallık problemi, coğrafya disiplinindeki çeşitlenme probleminin ilişkisel bir alt-problemidir. Crombieci çerçevenin makro-yapısından dolayı işaret edebildiği ve fakat kavramsallaştıramadığı bir problem olarak konumlandırıldığında, bu problem, kavram kökenini de aldığı Kuhncu modelle netleştirilebilir görünmektedir.

Bununla beraber, disiplin içi çeşitlenmenin (gelenekler, stiller, paradigmalar vb.) ister mevcut durum gözlemi olarak içeriden isterse de bilgi kuramsal bir analiz konusu olarak dışarıdan olsun, coğrafyacıların gündeminde olduğu söylenebilir mi? “Coğrafya teorisi ve tarihi” üzerine yapılan araştırmaların sayısındaki artış bu soruya olumlu bir yanıt oluşturur görünmektedir. Öte yandan “coğrafya ne tür bir bilimdir?” sorusunun ve “bilimler sınıflandırmasında coğrafyanın yeri” gibi sorunsallaştırmaların (Hartshorne 167, 173) coğrafyanın derin-gündeminde daima yer aldığı da söylenebilir. Ancak, coğrafyanın felsefesi ve tarihi ana başlığı altında, coğrafyanın tüm bilim modellemeleri (bilim kuramları / bilgi kuramsal modellemeler) için pilot disiplin olabileceğine dair farkındalık için bunu söylemek oldukça güçtür. Coğrafyanın sosyal bilim kanadında disiplinin epistemolojisine ilişkin meta-tartışmaların genellikle diğer sosyal bilim disiplinlerine oranla kurama ve kuramsallaşmaya mesafeli kaldığı görülmektedir. Lacoste'un ifadeleri bu durumun açık tespitidir:

En azından doğa bilimlerinin ve sosyal bilimlerin kavşak noktasında olması ve bu çok sayıda bilimden ‘ödünç aldıklarının’ sayısı itibarıyla bu disiplin, geniş epistemolojik tartışmaları teşvik etmeliydi; oysa coğrafyacılar ‘soyut düşünceler’ konusunda bir aldırma hali gösterdiler ve çoğu zaman ‘basit zihniyet’ ile gurur duydular (Lacoste 101).

Coğrafyacılar, coğrafyanın varlık nedeninin “fiziki olgular” ile “beşerî olgular” arasındaki etkileşimlerin incelenmesi olduğu konusunda neredeyse hemfikir olsalar da pratiklerinde bu etkileşimlerle pek de ilgileniyor gibi görünmezler. Bazıları sadece “fiziki coğrafya” ile ilgilenirken (...) ötekiler temel olarak “beşerî coğrafya” ile ilgilenir. Bu yüzden coğrafyacıların çoğunun pratiği, öne sürdükleri prensiplerin yadsınması olarak görülür (Lacoste 105).

O halde, ‘çeşitlenme’ye (bu çalışmanın terminolojisiyle çok-paradigmallık durumuna) dair coğrafyacılar tarafından yapılmamış bilgi kuramsal modellemeyi sağlamaya aday çerçeve(ler) öncelikle ana akım bilgi/bilim kuramcılarında gelecektir. Ancak buradaki sorun, bu bilgi kuramcılarının neredeyse istisnasız olarak modellemelerini doğa bilimleri perspektifinden üretmiş olmalarıdır. Buna rağmen çok-paradigmallık problemini çözecek bir bilgi kuramsal modellemenin çekirdeğini oluşturmaya, ana akım bilim teorisi içerisinde aday isimler yine de öncelikle Thomas Kuhn’dur. Problemin adlandırılmasında dahi Kuhn’un etkisi olduğu göz önüne alınacak olursa, öncelikli aday olarak Kuhn’un modellemesi değerlendirilmelidir. Hele ki Thomas Kuhn’un 1958-59 yıllarında Davranış Bilimleri İleri Araştırma Merkezi’nde sosyal bilimciler arasındayken ‘paradigma’ kavramını üretmesinin motivasyonunu dile getirdiği şu pasajda ‘toplum bilimcileri’ yerine rahatlıkla ‘coğrafyacılar’ yazılabilecektir.

Toplum bilimcileri [Coğrafyacılar]⁴ arasında, geçerli sayılacak bilimsel sorunlar ve yöntemler üzerinde açık açık başgösteren anlaşmazlıkların çokluğu ve kapsamı beni özellikle şaşırttı. (...) Bu farkın kaynağını bulma çabası, bilimsel araştırmada o günden sonra paradigma diye adlandırdığım olgunun ne kadar önemli bir rol oynadığını fark etmemi sağladı (Kuhn 53).

⁴ ‘Coğrafyacılar’ eklemesi makale yazarlarına aittir.

Fakat paradigmatik modellemeyi önceleyen ve mevcut-problem durumunu tespit edemez bir çerçeve sunsa da halen -bir paradigma olarak- etkin olan pozitivist / yarı-pozitivist model de bu incelemeye dâhil edilmelidir.

2. Yereldeki Yansıma: Türk Coğrafyacılarının Doktora Tezlerinin Çözümlemesi

Bu çözümlemede coğrafyanın disipliner pratiğinin Türkiye'deki yansımasını ve yereldeki içkin dinamiklerini biçim / stil kategorileri bakımından teşhisi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'de üretilmiş doktora tezleri inceleme nesnesi olarak önemli bir potansiyel taşımaktadır. Tezler, coğrafyacıların üzerine eğildikleri konu/olgu ya da ilişkiye nasıl yaklaştığını çözümleme imkânı vermektedir. Akademik coğrafya için doktora tezleri Türk coğrafyacılığının epistemolojik kodlarının göstergeleri konumundadır.

Bu kapsamda Türk coğrafyacılığında 1943'ten 2014 yılına kadar üretilmiş doktora tezlerinin (toplam 406 adet) %56'sı (229 adet) doğrudan incelenmiştir. Tezlerin %20'sinin (79 adet) özetleri değerlendirilirken, %24'üne (98 adet) ise ulaşılamamıştır.⁵ Ulaşılamayan tezler büyük oranda 1980 öncesine aittir.⁶ Bu incelemeyi olanaklı kılan şablonu oluşturan değerlendirme ölçütleri şöyledir: (1) Kullanılan teori, (2) bilimsel yönelim (açıklama / betimleme), (3) genelleştirme (nomotetik / idiografik), (4) uslamlama biçimi (tümevarımsal / tümdengelimsel), (5) belirgin bir paradigmanın varlığı, (6) sınaama biçimi (doğrulama / yanlışlama / naif betimleme), (7) araştırma problemi, (8) araştırma hipotezi, (9) literatür değerlendirmesi (tematik / yerel).

Bu ölçütler üzerinden değerlendirildiğinde, incelenen doktora tezlerinin bilgi kuramsal olarak üç ana coğrafi bilme biçimince / stilince kodlandığı ve tezlerin bu bilme biçimlerini yeniden üretme işlevi de üstlendiği sonucuna varılmıştır. Meseleye

⁵ Erişim sağlanan tezlerin dört kaynağı bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde yapılan arşiv çalışmasıdır. İkincisi, tez olarak basılan kitaplardır. Üçüncüsü, YÖK tez merkezinde erişime açık olan tezlerdir. Dördüncüsü ise, yurtdışında tamamlanan tezlere ulaşmak için kullanılan Proquest veri tabanıdır. Bu kaynaklar üzerinden incelenen doktora tezleri sadece *akademik coğrafyacılar* tarafından tamamlanan tez çalışmalarıdır. Coğrafya eğitimi ile ilgili yapılan doktora çalışmaları ile akademisyen olmayan coğrafyacıların ürettikleri doktora tezleri incelemeye dâhil edilmemiştir.

⁶ Bu tezlere ulaşılamamasının ana nedeni araştırmanın yürütüldüğü tarih aralığında DTCF kütüphanesinin kapalı olmasıdır. Bu nedenle YÖK dönemi öncesinde üretilen 24 teze ulaşılamamıştır. Ulaşılamayan diğer tezler ise yazarları tarafından erişime açılmayan tezlerdir.

disipliner yeniden üretim bağlamında aktör / fail temelli olarak yaklaşıldığında da bu üç bilme biçiminin epistemik-disipliner toplulukların (Türk coğrafyacılığındaki jenerasyonların) çekirdeğini oluşturduğu görülmektedir.

2.1. Coğrafi Bilme Stili 1: Holistik-Tek Kültürcü

Türk coğrafyacılığında gözlemlenen ve genel olarak coğrafi bilme biçiminin tarihsel olarak en erken formlarından biri holistik-tek kültürcü stildir. Söz konusu bilme biçimi, coğrafyanın, modern bilgi yapılarının temel olarak 19. yüzyılda kurumsallaşan yapısı içerisinde kendisini inşa ettiği ontolojik kabul üzerine kuruludur (Bekaroğlu, “Modern Dünya Sisteminin...”). Kaynağını 19. yüzyıl Alman coğrafyasının “kuramsallaştırdığı” çerçeveden alan holistik-tek kültürcü bilme biçimi gözlemin kuramı öncelediği, subjektif gözlemin hâkim olduğu ama bunun yarattığı objektivite probleminin sorunsallaştırılmadığı bir tabiata sahiptir. Mekândaki olgu ve olayların saf gözlemlerle betimlendiği, elde edilen gözlem sonuçlarının genelleştirilmediği (ya da bir mekânsal birimde elde edilen sonuçların bir başka mekânsal birimde kullanılmadığı) bu pratiğe, dikey yönlü (aşağıdan yukarı) tümevarımsal bir uslamla hâkim durumdadır. Bununla birlikte, tek tek mekânlardan hareket ederek genel bir kompozisyona ulaşma düşüncesi bu pratiğin güttüğü nihai bir amaç da değildir; zira tıpkı bir mozaik yüzey gibi, yeryüzü de birbirinden farklı bölüm/bölgelerden oluşmakta ve bu nedenle de bir genel kaideye/örüntüye ulaşma çabası gereksiz olmaktadır. Holistik-tek kültürcü coğrafi bilme biçimi, temel olarak, kaynağını Kıta Avrupası’ndan alan ve daha sonra dünyanın diğer yerlerine ithal olan bölgesel coğrafya paradigmasına dayanmaktadır. Bu pratik, insan-ortam ikiliğinin ilişkiselliğine odaklanmakta; dolayısıyla, bünyesinde determinist bir nüveyi de barındırmaktadır (Bekaroğlu, “Modern Türk Coğrafyası Geleneği”; Yavan). Değişik ölçeklerdeki mekânsal birimlerden elde edilen gözlem sonuçlarının saf bir şekilde betimlendiği bu tür çalışmalarda araştırmayı önceleyen ya da onu yönlendiren herhangi bir araştırma problemi ve de formüle edilmiş bir araştırma hipotezinin varlığı söz konusu olmadığı gibi, ilgili çalışmalar sadece ilgi alanındaki lokasyonla ilgili bir literatür bilgisini kullanmaktadır.

Holistik-tek kültürcü coğrafi bilme biçimi, Türk coğrafya pratiğinde kendisini iki değişik formda göstermektedir. Bunlardan birincisini tümüyle holistik denebilecek çalışmalar oluşturmaktadır. Bu tür çalışmalar tipik olarak “x yerinin coğrafyası” adını taşımaktadır. İkincisi ise yarı-holistik araştırmalarla karakterize olmakta veya bir mekânsal birimin “fiziki coğrafyası” ya da “beşerî ve ekonomik coğrafyası” adını taşımaktadır. Özellikle 1980’lerden sonra “yer ruhu”nu (*genius loci*) kavrama

idealinden bile giderek uzaklaşarak bir envanter haline dönen söz konusu çalışmalar standart bir yapı da göstermektedir. Her şeyden daha çok lokasyonun öncelendiği bu çalışmalar genellikle, (a) araştırmanın yeri ve sınırları ile başlamakta; (b) önceki (yerel literatür) çalışmaların bir dökümünü vermekte; (c) malzeme ve metot başlığı altında kullanılan veriler (istatistikler, topoğrafya haritaları vb.) ve yapılan yerinde gözlemden bahsedilmekte; (d) jeolojiden-turizme kadar uzanan bir yelpazede toplanan veriler ve gözlemler tasvir edilmekte; (e) kısa bir sonuç ve öneriler bölümüyle bitirilmektedir.

Holistik-tek kültürcü bilme biçimi, 1980-2000 aralığında üretilen tezlerin yarısından fazlasına (%54) hâkim durumdadır.

2.2. Coğrafi Bilme Stili 2: Sistemantik-Empirik

Türk coğrafyacılığında gözlemlenen ve genel olarak coğrafi bilme biçiminin tarihsel olarak en erken formlarından birini oluşturan holistik-tek kültürcü coğrafi pratikle eş zamanlı olarak gelişme göstermiş olan ikinci stil, sistemantik-empirik olarak adlandırılmaktadır. Sistemantik-empirik coğrafi bilme biçiminin en önemli özelliği onun özünde keşfedici bir pratik olmasıdır. Söz konusu bilme biçimi, fiziki coğrafya ile beşerî coğrafyanın alt alanlarına ait herhangi bir branşta (jeomorfoloji, klimatoloji; şehir coğrafyası ekonomik coğrafya vb.) üretilen lokasyonel bilgilerle karakterize olmaktadır. Bu çalışmaların çoğu, belirgin bir teorik arka plana dayanmamakta; bazıları ise bir teorik çerçeveyi örtük olarak kullanmaktadır. Söz konusu pratik, metodolojik olarak büyük oranda saf empirizme (gözleme) dayanmakta; ikincil verilerin kullanılması durumunda ise (veriye bağlılık açısından) yarı-pozitivist bir özellik göstermektedir. Sistemantik-empirik coğrafi bilme biçimi, genel olarak betimleyici bir yönelime sahip olmakla birlikte, nadiren de olsa kısmen açıklayıcı olma özelliği de gösterebilmektedir. Bu bağlamda, ilgili pratiğe daha çok idiografik çalışmalar hâkim durumdadır (nomotetik araştırmaların sayısı son derece azdır). Bütünüyle indüktif (tümevarımsal) bir uslamlamaya dayanan sistemantik-empirik coğrafi pratik içerisinde sınıflandırılan çalışmalar olguya/veriye bağlı olmaları açısından yarı-pozitivist bir paradigmatik arka plana sahiptir. Bu bilme biçiminde önemli bir ağırlığı olan “jeomorfoloji” çalışmalarıysa genel olarak Davisyen bir paradigmayı paylaşmaktadır. Sinama yöntemi olarak doğrulamacı ya da saf betimleyici nitelikteki söz konusu pratikte, kuramdan çıkarsanan bir araştırma probleminin belirli bir lokasyonda irdelenmesi şeklinde anlaşıldığında, genel olarak bir araştırma problemi ve araştırma hipotezinin varlığı gözlenmez. Zira çalışmaların yapılma gerekçeleri, ilgili lokasyonda benzer çalışmaların daha önce yapılmamış olmasıdır (bu nedenle, keşfedici bir pratiktir). Bununla beraber, sistemantik-empirik

coğrafi bilme biçiminin bazı nadir örnekleri, belirgin bir araştırma probleminden hareket ederek bir tasarım da ortaya koymaktadır. Bu pratiğe ilişkin çalışmalarda büyük oranda lokasyon temelli yerel bir literatür kullanılmaktadır.

Sistemantik-empirik coğrafya pratiği, kuruluş felsefesi olarak holistik bir geleneğe sahip olan coğrafyanın, modern bilgi yapılarına (yani, sistemantik bilimlere) en yakın kanadını oluşturmaktadır. Gerçekten, bu bilme biçiminde, örneğin, jeomorfoloji ile jeoloji, klimatoloji ile meteoroloji, biyocoğrafya ile biyoloji; şehir coğrafyasıyla sosyoloji, ekonomik coğrafyayla iktisat, siyasi coğrafyayla siyaset bilimi arasında yakın bağlar kurulabilmektedir. Ancak, sistemantik bilimlerin tersine, genel olarak “dağılıp”, “haritalama” ve “subjektif” ya da “tasviri yorum” üzerine kurulu olan sistemantik-empirik coğrafi bilme biçiminin teorik yapısı, saf empirizmi ve lokasyonel konsantrasyonu, onu, yakın olduğu sistemantik bilimlerden uzaklaştırmaktadır.

Coğrafyanın sistemantik alanlarının genişliği nedeniyle bu bilme biçimi çok farklı temalarda pratik edilmiştir. Tipik örnekleri “x yerinin jeomorfolojisi”, “x yerinin şehir coğrafyası” şeklindedir. Toplu olarak değerlendirildiğinde, söz konusu çalışmalar, Türk coğrafyacılığının kuruluşundan 1960'lara dek disiplin içerisinde yoğun olarak pratik edilmiş; bu sayede, ülkenin mekânsal özellikleri daha yakından bilinir hale gelmiştir.

2.3. Coğrafi Bilme Stili 3: Sistemantik-İki Kültürcü

Sistemantik-iki kültürcü coğrafya, bir bilme biçimi / stili olarak, coğrafyanın Anglo-Amerikan dünyada İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki 30 yılda yaşadığı baş döndürücü değişimler sırasında ve sonrasında (Johnston ve Claval) holistik yapısını ontolojik ve epistemolojik olarak parçalanmasıyla ortaya çıkmıştır (Bekaroğlu, “Modern Dünya Sisteminin...”). Söz konusu bilme biçimi / stili, aslında, disiplinin uzun bir süre görmezden geldiği modern bilgi yapılarına (Wallerstein, “The Time of Space...”) olan adaptasyonunu ifade eder.

Tarihinin çok uzun bir dönemi boyunca iki kültürlü bilgi yapılarının kesişiminde konumlanmış ve ayrımları reddetmiş olan coğrafi pratiğın, kendi ontolojik statüsünü sorunsallaştırmadan varolan ayrımları dikkate alarak kendi bilme biçimini tekrar organize etmesi sonucu ortaya çıkan sistemantik-iki kültürcü coğrafi bilme biçimi, her şeyden önce insan-ortam ikiliğinin bütünlüklü bir şekilde anlaşılması gerektiği iddiasından bir vazgeçişini ifade eder. Bu itibarla, sosyal olan sosyal süreçlerle, fiziksel olan ise fiziksel süreçlerle açıklanmaya çalışılır. Geleneksel bölgesel coğrafya pratiğinin terk edilmesi anlamına gelen bu pratik, bu nedenle

“holistik-tek kültürcü” coğrafi bilme biçimiyle / stiliyle taban tabana zıttır. Söz konusu sistematik-iki kültürcü pratik, sistematik bilimlerden kuram ve metodoloji ithaline dayanmakta; ithal edilen bu kuram ve metodoloji “mekânsal” bir bağlamda işlenmektedir. Bu doğrultuda, bu bilme biçiminde, eskinin insan-ortam ikiliğine olan ilişkisel yaklaşımı değil, belirli bir araştırma objesinin (nüfus, ekonomi, iklim, vejetasyon) diğer sistematik bilimlere yakınlaşılarak ele alınması gibi bir pratik gözlenir. Yani, sistematik-iki kültürcü bilme biçiminde dikey yönlü ve ilişkisel bir bağlam değil, yatay yönlü ve konu/obje merkezli bir yönelim benimsenmektedir. İki kültürcü bilgi yapılarının parçalı yapısı gereği, bu bilme biçiminin / stilinin coğrafi yansımalarının iki temel kanadı bulunmaktadır. Bunlardan birincisini nomotetist/açıklamacı/pozitivist, ikincisini ise idiografik/anlamacı/post-pozitivist kanat oluşturmaktadır.

Bunlardan birincisini fiziki coğrafya ve -epistemolojik yönelimine göre- beşerî coğrafyanın sistematik alt dalları, ikincisini ise -epistemolojik yönelimine göre- beşerî coğrafyanın sistematik alt dalları benimsemektedir. Benimsenen epistemolojik ya da paradigmatik pozisyona göre, söz konusu bilme biçimi açıklamacı ya da anlamacı, nomotetist ya da idiografik, uslamlama şekli olaraksa tümevarımsal ya da tümdengelimsel olabilmektedir. Sistematik-iki kültürcü coğrafi bilme biçimi bir paradigma çoğulculuğunu kucaklamaktadır. Bu bakımdan, fiziki coğrafya alt alanlarında, bu alanların genel olarak doğa bilimindeki kuramsal-metodolojik arka planı benimsemesinden dolayı daha sade bir görünüm olmasına rağmen; beşerî coğrafya alanlarındaki kompozisyon daha karmaşıktır. Zira sahip olunan paradigmatik forma göre, beşerî coğrafya alt alanlarındaki tematik yönelimler pozitivist ya da post-pozitivist (hümanist, yapısalcı, feminist, post-yapısalcı, post-modern) olabilmektedir. Bu doğrultuda, söz konusu bilme biçimi doğrulamacı ya da yanlışlamacı sınıma yöntemlerini kullanabilmektedir. Çalışmaların bir araştırma problemine dayandırıldığı; yani artık kuramın lokasyonu öncelediği bu pratik, sahip olunan paradigmatik arka plana göre bir araştırma hipotezi barındırmakta ya da barındırmamaktadır. Bu bilme biçimi çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalar, yalnızca lokasyon temelli yerel değil, aynı zamanda konu temelli tematik bir literatür değerlendirmesi de içermektedir.

Tablo: Üç Biçimin Anatomisi (Kaynak: Bekaroğlu ve Anlı).

	Holistik-Tek kültürcü Stil	Sistematiik-Empirik Stil	Sistematiik-İki Kültürcü Stil
Teori (Kuram)	Yok	Yok ya da Örtük	Var
Metod (Yöntem)	Saf Empirizm (gözlem)	Saf Empirizm (gözlem)	Nicel ve Nitel Yöntemler
Bilimsel Yönelim	Betimleme	Açıklama - Betimleme	Açıklama - Anlama
Genelleştirme	İdiografik	Nomotetik - İdiografik	Nomotetik - İdiografik
Uslamlama	Tümevarımsal	Tümevarımsal	Tümevarımsal - Tümdengelimsel
Paradigma	Bölgesel Coğrafya / Çevresel Determinizm	Yarı- Pozitivist	Çok-Paradigmalı
Sinama	Saf Betimleme	Doğrulama – Saf Betimleme	Doğrulama - Yanlışlama
Araştırma Problemi	Yok	Yok ya da sınırlı	Var
Araştırma Hipotezi	Yok	Yok	Var – kimi örneklerde yok
Literatür Değerlendirmesi	Yerel (Lokasyon Temelli)	Yerel (Zaman zaman tematik)	Yerel veya Tematik
Koyutsal/Varsayımsal		x	
Deneysel	x	x	x
Hipotetik			x
Taksonomik	x	x	
İstatistiksel			x
Evrimsel / Jenetik	x	x	x

3. Çok-paradigmallığı Bilgi-Kuramsal Olarak Modelleyebilecek Çerçevesler

3.1. Pozitivizm ve Yarı-pozitivizm: Paradigma Yok, Problem Yok!

Bir tür modelleme girişimi olarak klâsik epistemolojiden ayrılan bilgi kuramının tarihini 18. yüzyılın sonlarına ve 19. yüzyıla birlikte pozitivizme dayandırmak gerekir. Bu girişimin temel motivasyonu Newton'un bilim pratiğinin epistemolojik-mimari şemasının ortaya çıkarılması ve bu şema üzerinden 'bilgi'nin standartlaştırılmasıdır. Buna göre, *"bilim açık bir şekilde, determinist ve empirik olarak anlaşılabilir bir dünyada, dolayısıyla –uygun yasalar ve mahut başlangıç koşulları bulunduğu takdirde- geçmişi ve geleceği de kesin olarak tanımlanabilecek bir dünyada evrensel yasalar arayışı olarak tanımlanmaya başlanmıştır"* (Mielants 51). 'Newtoncu dünya görüşü' adı verilen bu tanım çerçevesini doğa bilimlerinin de ötesine taşıyarak genelleştiren ilk model 'pozitivizm' olarak adlandırılmıştır. Bu "öteye taşma"nın ilk sonuçlarından biri sosyal bilimlerdir. 'Pozitivist dünya görüşü'nün, bilim felsefesi olarak kendisini gösteren temeli, bugünkü anlamıyla sosyal bilimlerin de kurucu 'paradigması'dır. Bu bağlamda, doğayla paralel –ve onunla örtüşecek- bir biçimde, sosyal gerçekliğin de şekleştirelmesi gerektiği ve bunun bilimin birliği altında

bilimsel disiplinlerin tamamlanması için yerine getirilmesi gereken son görev olduğu bizzat Comte tarafından ifade edilmiştir (Comte 45).

Bu çerçevede bilimsellik, (1) sınanabilirlik temelinde ‘doğrulanabilir’ olmak, (2) hiçbir evrede olgulardan kopmamak, (3) ikinci koşulla ilişkili olarak tümevarımsal kuramsallaşma, (4) kurama bağlı öngörü gücüne sahip olmak biçiminde ifade edilebilecek gerek ve yeter koşulları sağlamak üzerinden tesis edilmektedir. O halde bilimsel bir kuram verili olgular üzerinden tümevarımsal olarak genel olgulara ulaşmak ve bu yolla “çeşitli özel fenomenlerle kimi genel olgular arasındaki ilişkiyi” ifade etmek biçiminde var olur. Bilim pratiğinde zihin, ya da “imgelem gerek kesin gerekse de geçici bağıntı araçları yaratmaya ya da olgunlaştırmaya yönelik daimî olduğu kadar öncelikli de olan bir görevi sürdürmeyi bırakmaksızın kaçınılmaz olarak gözleme bağımlı kılınır” (Russell, *Bilimsel Bakış* 71; *Mantıksal Atomculuk Felsefesi* 46, 106; Ayer 68; Comte 46, 179). Comte, bu kaçınılmazlığı ‘başlangıca’ da taşıyarak, bilimin hareket noktasını teşkil eden basit kavramların kökenini de “gerçek fenomenlerin gözlemlenmesi” olarak belirler (153). Bu da doğrulanabilirlikle iç içe olmak üzere olgudan kopmama ilkesini kuramsallaşma ilkesinden daha ağırlıklı kılar. Pozitivizmden gelen ve neo-pozitivizmde daha da güçlenen, keyfi sistem kuruculuğundan ve spekülasyondan uzak durma (ve hatta dışlama) kaygısının ve tutumunun etkisi kuramsallaşma ve kuram ‘kurgulama’yı da kimi zaman (veya çoğu zaman) olağan metafizik şüphelisi haline getirir.

Bu bilgi kuramsal ağırlık transferi tali bir sonuç da doğurur. Olgu alanının tekrara kapalı olduğu gerekçesiyle nomotetik olamayan kimi beşerî disiplinlerin, olguya sıkı sıkıya bağlı kalarak olanı olduğu gibi (verili olguyu verili olduğu haliyle) betimlemek yoluyla idiografik biçimde yarı-pozitivist kapıdan sosyal bilimler alanına (bilime ve akademiye) girebilmeleri de olanaklı kılınır. Fenomenlerin / olguların ilk ya da ereksel nedenlerine ilişkin “boş” araştırmadan ‘vazgeçmiş’ olan pozitivist yönelim, fenomenlerin oluşum koşullarını çözümlmeyi ve olağan art arda geliş ve benzerlik ilişkileri üzerinden söz konusu fenomenleri birbirine bağlamayı temele alır. Art arda geliş dayalı olduğunda, öngörü gücüyle donanmış kuramları açığa çıkaran bu yönelim, ‘benzerlik’ üzerine yoğunlaştığında, olgu alanının ya da ilgilendiği olgunun biricikliğine bağlı olarak ‘benzemezliği’ de tüm ayrıntılarıyla ortaya koyabilme yeteneğinde ve potansiyelindedir. Wallerstein’ın ifadeleri kullanılacak olursa bu yönelimdekiler ya da bununla karşılaşanlar, “Newtoncu bilime tapınmaktan kaçamayan”, “genellemelerden [kuramsallaşmadan] daha çok korktukları şey spekülasyon ve dolayısıyla felsefe (Comte için eski felsefe) olan”, “gönülsüz

Newtoncular"dır. Onlar, "müthiş ölçüde empiristtirler" ve verilerin hem zaman hem de mekân açısından çok dar tutulmuş bir alanda gözlemlenmesi / tespit edilmesine 'takıntılı' [yarı-]pozitivistlerdir (Wallerstein, *Bilginin Belirsizlikleri* 94). Bu tutum, yarı-pozitivizm üzerinden bilimin kurumsal kapılarını aralayabilmektedir. Ancak belirtmelidir ki, bu entegrasyon Comte'un "her bilim öngörüye yol açmalıdır" belirlenimi (Comte 122 [Dipnot 46 ve ayrıca Ders 35], 202, 212) yürürlükteyken ("öngörmek için bilim") kuramsal olarak tartışılmayı (bilim mi, değil mi?) engellemeyecek kadar 'eksik bir pozitivizme' bağlılığı esas almaktadır. Bu, pozitivizmin olgudan kopmama ve kuramsallaşma hedeflerinden ilkinin koruyarak ikincisini askıya almaktır. Bu bağlamda, tümdengelimsel-yasal (deductive-nomological explanation / D-N) ve tümevarımsal-istatistiksel (inductive-statistical / I-S) açıklama modellerine eklemlenecek idiografik model, olgu alanının kuramsallaşmaya izin vermediği gerekçesiyle, olanı olduğu gibi tümüyle empirik gözlem temelinde betimlediğinde, olgudan kopmama ilkesiyle pozitivizme yakınlaşır.

Coğrafya örneğinde, coğrafyanın akademik bir disipline dönüştüğü ilk dönemlerde gördüğü temel fonksiyonların, "(1) kültür ve topluluklar hakkında lokasyonel kartografik bilgiler sunmak ve (2) fiziki çevre ve o çevrede yaşayan insanlar konusunda betimleyici bilgiler aktarmak" (Kaya 228) olduğu ifadesi, bu yaklaşımın tarihsel tespitidir. Görünüşte -olgulardan kopmamak anlamında- pozitivist bir tutum gibi algılansa da bu durum bilim felsefesi açısından farklı bir bağlamda ancak yarı-pozitivist bir tutumdur. İdiografik yönelimi benimseyen ve olanı olduğu gibi betimleyerek 'biricikliği' açığa çıkaran bölgeselci yaklaşımın kendisi bu 'yarı-pozitivist' nitelemesini kullanmasa ve hatta kabul etmese dahi, olguya ilişkin betimsel bilgi üretme kapısından bilim yapılanmasına dâhil olur.

Görüleceği üzere bu modelin içerisinden bakıldığında bilimde gözlemi, araştırma nesnesini, yöntemi ve genel olarak da bilim pratiğini belirleyen çoklu-paradigma durumu yoktur. Söz konusu olan kuramlar ve kuramsallaşmanın standart yöntemidir. Araştırma nesnesi ise verili olgular olduğundan burada ancak olgularda derinleşme anlamında tekil paradigma içerisinde bir tür görelî-farklılaşma mümkündür. Bunun dışında verili-olgulardan kurama giden süreç tümevarımsal olarak belirlenmiş, sosyal olgular söz konusu olduğunda olasılıklı sonuçlar üreten tümevarımsal-istatistiksel yöntem aynı temelde kabul görmüştür. Buna eklemlenen idiografik model de olgudan kopmama ilkesi gereğince, olgu alanının kendi doğasına gönderimle kuramsallaşamama durumuna uyarlanmış pozitivizmden (ya da saf bir empirizmden) başka bir şey değildir. Bu nedenle yarı-pozitivist bir kurumsallaşmaya

izin vermektedir. Ancak pozitivism içerisinde düşen hiçbir yönelim (tümdengelimsel-yasalı / tümevarımsal-istatistiksel / idiografik) bir çoğulluk (çok-paradigmallık) oluşturmamaktadır. Bu, tamamen olgu alanının belirleyici olduğu bir epistemolojik uyarlanmadır. Bu yaklaşımların her üçü de bilimdir ve aralarında bir eş-ölçülemezlik ya da bir-aradalık problemi söz konusu değildir. Belirtilmelidir ki, bu 'problemsizlik durumu' (paradigma yok, problem yok) modelin içerisinden bakıldığı sürece geçerlidir ve disiplinler gerçeklikle uyuşmamaktadır.

3.2. Thomas Kuhn'un Orijinal Modellemesi: Paradigma Ve Devrim

Bilimsel Devrimlerin Yapısı'nin ilk baskısında (orijinal model) merkezi öneme sahip olan paradigma kavramının tanımının net olarak verilmediği görülmektedir. Bu bulanıklık içerisinde terimin "yirmi birden fazla farklı anlamda kullanıldığı" yönünde bir eleştiri de söz konusudur (Masterman). Kitap üzerine 1970'te ve sonrasında yürütülen tartışmalar üzerinde paradigma kavramı daha net bir şekilde tanımlanmıştır. Bu sürecin sonunda Kuhn'un bilgi kuramsal modellemesini netleştirerek, ana modellemesini paradigmayı da içeren *disipliner matriks* (disciplinary matrix) kavramına dayandırmaya başladığı da görülmektedir.

Bilim dilinin kendi içerisinde 'kuram' teriminin muadili gibi görünse de paradigma ve sonraki modelde *disipliner matriks* bilim insanlarının ve çoğu bilim felsefecisinin anladığı anlamda bir 'kuram'dan daha derin bir bağ ve çerçeve sağlamaktadır. Kuramlar ve hatta gözlemlenen / gözlemlenecek olgular paradigma tarafından temin edilirler (Kuhn 82). Bu bağlamda özellikle sosyal bilimler bağlamında çok-paradigmallığın olanağı incelenecekse öncelikle Kuhn'un paradigma ve disiplinler-matriksin-parçası-olarak-paradigma ayrımına dikkat etmek ve her iki durumda da söz edilenin bir kuramın ötesinde, ancak çoğu zaman da Crombie'nin stillerinin altında olduğunun bilincinde olmak gerekir. Bu ayırım, radikal farklar olmasa da farklı kavrayış olanakları sunacak denli önemlidir.

Paradigma ve disiplinler matriks kavramlarının ilişkili olduğu ve bir açıklama modeli sundukları konu bilimsellik ölçütü olduğu denli bilimsel ilerlemedir (daha genel bir adlandırmayla 'bilimsel değişim'). Bu nedenle Kuhn'cu anlamda 'bilimsellik ölçütü belirlenimi' aynı zamanda bir tür süreç çözümlemesini de içermektedir. Bilimsel gelişme (değişim ve ilerleme) belirli kategorik aşamalardan oluşan ve kuramsal olarak nihai bir noktası bulunmayan bir süreçtir. Bu süreç sırasıyla 'olağan bilim öncesi dönem', 'olağan bilim dönemi', 'bunalım / kriz' ve 'bilimsel devrim' aşamalarından oluşmaktadır. Süreç, gerçekleşen devrimlerden sonra yeni bir olağan

bilim dönemine başlamak üzere döngüsel ve bilimsel ilerleme ya da değişim, bir paradigmanın krize (bunalım dönemine) girmiş selefının yerini almasından başka bir şey değildir.

İlgili gerçeklik alanı üzerine birbirinden farklı birçok görüşün eş zamanlı olarak bir arada yer aldığı ve birbirleriyle yarıştıkları bir dönem olarak ‘olağan bilim öncesi dönem’de henüz bilimsel çalışmayı bütünüyle taşıyacak (ve belirleyecek) bir paradigma söz konusu değildir. Baskın ve belirleyici bir ana-çerçeve anlamında bir paradigmanın yokluğunda, birbirleriyle bağdaşmayan her bir farklı yaklaşım kendisini ‘bilimsel’ olarak ileri sürer ve fiili çok-seslilik yaratır. Zaman içerisinde bir yaklaşım, en az bir problemi, rakip bilimsel etkinlik tarzlarına bağlanmış olanları çevrelerinden koparıp kendilerine çekecek kadar başarı ile çözerek diğerlerine üstünlük sağlar ve başat konuma geçer. Bu çerçeve (kuramsal yapı) aynı zamanda da çeşitli birçok sorunun çözümünü, yeniden oluşacak bir topluluğun ilerideki çabalarına bırakacak kadar açık uçludur. Kuhn bu ‘problemleri’ ‘bulmacalar’ (puzzles) olarak adlandırır (Kuhn 101, 112, 142-144). Diğer bir deyişle, bunlar nasıl çözüleceği örnek çözüm üzerinden ana hatlarıyla ‘öngörülebilir’ ve radikal anlamda problem olmayan bilimsel problemlerdir. Böylelikle, paradigma, bilimsel etkinliği belirleyen ve sınırlayan bir çerçeve sunar.

Bu noktada ‘paradigma’nın ilk tanımı, “*bir bilim çevresine belli bir süre için bir model sağlayan, yani örnek sorular ve çözümler temin eden, evrensel olarak kabul edilmiş bilimsel başarılar*” (Kuhn 253) olarak belirmektedir. Ancak burada ‘evrensel’ sözügünü ‘disipliner’ olarak değiştirmek de mümkündür. Paradigmanın oluşumu ile birlikte, paradigmanın getirdiği bilişsel değerlerin karakterize ettiği bir bilim topluluğu da açığa çıkar. Bu topluluk günümüzde kendisini üniversitelerdeki bölümler, anabilim dalları ya da çeşitli akademik topluluklar ve dernekler olarak gösterir. Bu tür bir topluluğun varlığıyla “geçmişte kazanılmış bir ya da daha fazla bilimsel başarı üzerine sağlam olarak oturtulmuş araştırma” (Kuhn 67) anlamına gelen olağan-bilim dönemi başlar. Diğer bir deyişle, akademik bir bölüm, anabilim dalı ya da bunlar tarafından kabul görmüş bir akademik topluluk, jenerasyon kendisini gösterdiğinde olağan-bilim dönemi başlamış demektir. Tersten bakacak olursak, başlangıçta verdiğimiz örnekte olduğu gibi, bir disiplinin program yapısı (‘Coğrafya’dan ‘Beşeri ve İktisadi Coğrafya’ya doğru) değiştiriliyorsa (ya da bu öneriliyorsa), bu, sadece kurumsal bir müdahalenin değil, paradigmatik bir belirsizliğin de işaretidir.

Olağan bilim, bilim insanının kaçınılmaz olarak hemen hemen tüm zamanını içinde harcadığı etkinlik üzerine kuruludur. Diğer taraftan da bilim topluluğunun dünyanın gerçekte nasıl olduğunu bildiği varsayımı üzerine kurulu bir tanımdır (Kuhn 62). Buna bağlı olarak olağan-bilim döneminde bilimsel etkinlik daima dogmatik bir unsur barındırır. Bilim insanının bağlandığı ilkeler, güçlü bir örüntü halindedir. Bu ilkeler kavramsal, kuramsal, deneysel veya yöntemsel olsun gerek dünyanın gerek ilgili biliminin niteliklerini belirleyen kurallardır. Bu çerçevenin olmadığı yerde, ilgili bilim de yoktur. Bu nedenle çerçeveden şüphe etme ve hatta çerçeveyi sınama dirençli bunalım dönemi haricinde hiçbir bilim insanının tercih etmeyeceği ve dahi aklına bile getirmeyeceği bir seçenektir. Olağan-bilim etkinliğindeki dogmatik unsur budur.

Orijinal modelleme, disiplin bağlamında paradigmanın geçerliliğini koruduğu sürece bilim insanlarının (yani o disiplin mensuplarının) bir yanıtı olduğunu bildiği tür soruları seçmeye yönlendiren bir ölçüt olduğunu öne sürer. Bu ölçüt –kriz dönemleri dışında- o denli baskındır ki disiplin camiasının bilimsel olarak kabul edeceği ya da üyelerini üzerinde çalışmaya teşvik edeceği tüm ‘alan’ ve ‘problemleri’ belirler / çerçevlendirir. Çerçeve dışına düşen ya da düşecek tüm diğer sorunlar ya ‘metafizik’ oldukları gerekçesiyle ya da başka bir disiplinin (paradigmanın) problemleri (bulmacaları) olduğu gerekçesiyle reddedilirler. Kuhn’un ifadeleriyle, “*bir paradigma bu şekilde tüm bir bilim topluluğunu toplumsal önemi olan birçok soruna sırf bulmaca [yap-boz] biçimine indirgenemeyecekleri için yabancılaştırabilir, çünkü bu sorunlar paradigmanın sağladığı kavram ve araç malzemesi ile ifade edilememektedirler*” (Kuhn 96). O halde, paradigmanın sağladığı kavram ve araç malzemesi ile ifade edilemeyen sorunlar disiplin-dışı oldukları gibi, disiplin içerisinden de görünebilir değildirler. Böylelikle paradigma temelli olarak sosyal, disiplinler-politik ve psikolojik tavır alış ve konumlanışlar bilgi kuramsal zeminle bağlantılandırılmaktadır. Bu bilgi-kuramsal durum, bilim insanlarının bu tür soru ya da sorunlara dirençlerini ve hatta bilinçli karşı koyuşlarını açıklamaktadır.

3.3. Gelişmiş Modelleme: Disipliner Matriks

Orijinal modelin merkezi kavramı olan ‘paradigma’ daha sonrasında *disipliner matriks* (disciplinary matrix) olarak adlandırılmış ve bir ağ olarak detaylandırılmıştır (Kuhn 246). Disipliner matriks dört öğeden (‘simgesel genellemeler’, ‘modeller’, ‘değerler’, ‘arketipler olarak paradigmalar’) oluşan bir ağdır.

Disipliner matriksin ilk ögesi olan ‘simgesel genellemeler’, bilim topluluğunun sorgulamaksızın ortaya attığı ve özellikle doğa bilimlerinde mantıksal biçimde (formel olarak) dile getirilen ifadelerdir. Disipliner matriksin ikinci ögesi, “modeller” olarak adlandırılan “ortak ilkeler düzeyindeki inançlar” olarak “metafizik paradigmalara” ya da “paradigmaların metafizik kısımları” biçiminde anılan ögedir. Bu modeller, genellikle ontolojik temel işlevi görerek, gerçekliğin yapısına ilişkin kuram dâhilinde ortak kabullerin oluşmasına neden olurlar. Bunlar, bilimin mutlak değişmez olmasa da daha kalıcı ve yaygın olan kabulleridir. Üçüncü öge, ‘farklı topluluklar’ arasında simgesel genellemelerden ve modellerden çok daha geniş çapta paylaşılan “değerler”dir. Öyle ki, paylaşılan bu değerler, bilim insanlarının tümünün bir topluluk ruhu kazanmasında önemli rol oynarlar. Kuhn bu etkili değerlere örnek olarak nicel öngörülerin nitel olanlara tercih edilmesi, bırakılan hata payı ne olursa olsun, öngörünün belli bir alanda tutarlı bir şekilde doğrulanması gerektiğinin kural olarak kabul edilmesi gibi belirlemeleri gösterir. Diğer taraftan, bir kuramı bütünüyle yargılamak için kullanılacak değerler olarak da bilimsel bir kuramın bulmacaların tanımlanmasını ve çözümlenmesini sağlaması ve mümkün olduğunca basit, kendi içinde tutarlı, inanılır olmaları gerektiğine ilişkin genel kabullere işaret eder. Son olarak daha genel bir kabule, bilimin toplumsal yararı olması ya da böyle bir yararın gereksizliği gibi inançları “değerler”e dâhil eder (Kuhn 250).

‘Disipliner matriks’in son ögesi, ‘arketip (örneklik [examples]) olarak paradigma’lardır. Bunlar, öğrencilerin (genç bilim insanlarının) bilimsel eğitimlerinin başından itibaren karşı karşıya oldukları ve eleştirel olmaktan uzak bir biçimde içselleştirdikleri somut bulmaca (problem / yap-boz) çözümleridir. Bunlara ek olarak, meslektan bilim insanlarının araştırmalarında karşılaştıkları süreli yayınlarda yer alan ve onlara örnekler halinde işlerin nasıl yapıldığını öğreten teknik problem çözümleri de bu arketipler (örneklikler) içerisinde yer alırlar (Kuhn 251-252). Bu arketipler (örneklikler), bilim insanlarına daha yolun başındayken gerçekliği nasıl görmeleri gerektiğine ilişkin bir ‘alışkanlık’ kazandırır. Bunlar, bilim insanlarına nasıl ‘tez’, ‘makale’ yazılacağını öğretmekten öte, ne üzerine yazacaklarını öğreten ana örneklerdir.

Görüleceği üzere, daha sonra kullandığı disipliner matriks teriminin anlam içeriğinin tamamına gönderme yapacak biçimde orijinal modelde kullandığı paradigma terimi, sonraki modelde alt öğelerine doğru çözümlenmektedir. Bu kez paradigma terimi alt öğelerden biri olarak kullanılmaktadır. O halde, bilgi kuramsal modelleme girişimi açısından sorulması gereken soru, herhangi bir disiplinde ya da

genel olarak sosyal bilimlerde çok-paradigmallıktan söz edildiğinde göndermenin hangi kullanıma yapılması gerektiğidir. Disipliner matriksin tüm öğelerine gönderme yapacak biçimde kullanılan paradigma terimi, paradigmatik bir değişim anlamına gelen devrimleri, bilim insanlarının bağlı olduğu simgesel genellemelerin, modellerin, değerlerin ve arketiplerin bütünsel değişimi olarak konumlandıracaktır. Oysa sadece arketiplere gönderimli paradigmalardan söz etmek, bunlardaki değişimi ya da çoğulluğu bilim insanlarını bir arada tutacak diğer öğelerden ayrı tutabilme olanağı verecektir. Bununla birlikte, arketip olarak paradigmalardaki çoğulluk, paradigmalar arası devrimsel geçişlere ihtiyaç bırakmayabilecektir.

Bu model, disiplinlerin sosyal (ve kurumsal) organizasyonunun açıklanmasında da işlevseldir. Howard S. Becker, *Sosyal Bilimcilerin Yazma Çilesi* başlıklı çalışmasında Stinchcombe'a dayanarak akademik yazım sürecinde bir alanın klâsiklerinin altı kullanım biçimini belirlemektedir. Buna göre ilk kullanım biçimi *temel fikirlerin kaynağı* olmaktır. İkinci kullanım biçimi, “yeterince değerlendirilmemiş normal bilim”, yani görgül [empirik] hipotezler, önseziler ve tavsiyeler olarak ikinci işlevi”i yerine getirir. Üçüncü kullanım biçimi, Thomas Kuhn’un paradigmayı izlenmesi gereken bir örnek anlamında kullandığında kast ettiği şeye uygundur. Bu, bir klâsığın “bilimsel bir çalışmanın sahip olması gereken faziletlerin somut bir örneği, disipline katkıda bulunması için bir çalışmanın nasıl şekillendirilmesi gerektiğini gösteren bir bileşim” (mantıksal, empirik ve estetik standartlar bileşimi) olması anlamına gelmektedir. Dördüncü olarak, klâsikler, bir meselenin karmaşıklığını göstermek ve bu meseleyi ilgili alanın yaygın düşünce düzeyine getirmek için “acemiler için kılavuzluk” görevini üstlenirler. Son olarak da klâsikler, onları kullananların “hangi kampa” bağlı olduğunun göstergeleri olarak işlev yüklenirler. Bu işlev, yani klâsiklerin kimlik kartları gibi kullanılması, “entelektüel topluluklar yerine cemaatler üretme eğilimindedir. Kimlik kartlarınız rehberler yerine sınırlar üretirler” (Becker 179-181).

Becker, genelde bilimsel çalışmaların özelde de beşerî bilimler yazınının hem olgusal hem de kuramsal olarak ilavelerle büyüyen teşebbüsler olduğunu belirterek, hiç kimsenin yazmaya oturduğunda olmayan bir şeyi keşfedemeyeceğini ifade eder. Böylelikle de ilavelerle önceki çalışmalar arasındaki karşılıklı bağımlık ve buna entegre birikimli büyüme Kuhn’un “normal bilim”iyle özdeşleştirilir (Becker 182).

Bu model (disipliner matriks modeli), matriksin diğer öğelerinden görece bağımsız biçimde arketipler olarak paradigmaların olası çoğulluğuna izin verirken, akademik cemaatlerin ağ yapısının oluşumunda paradigmaların oynadığı rolü de

belirginleştirmektedir. Bu bağlamda, çok-paradigmallık konusunda daha işlevsel bir modelleme olarak öne çıkmaktadır. Ancak olağan / normal bilim içerisinde bir çoğullaşma halen problemlidir. Disipliner matris içerisinde dahi paradigmatik çoğulluğun oluşumunda aşağıdaki tespit geçerlidir:

Doğaya bakış açımızı belirleyen bir ilk paradigma bulduktan sonra, artık paradigma olmadan araştırma yapmak diye bir şey söz konusu olamaz. Bu yüzden de bir paradigmanın reddi, bir diğerinin yerini almasıyla eşzamanlı değilse, reddedilen paradigma değil bilim olur. Bilimi reddetmek ise, paradigmanın değil bilim adamının işidir. Böyle bir bilim adamı da sonunda meslektaşları tarafından kendi beceriksizliğinin suçunu aletlerinde arayan bir marangoza benzetilebilir (Kuhn 142).

Paradigmatik çoğullukta herhangi bir paradigmayı, mutlak paradigma-dışı (paradigmatik olmayan) bir konumdan eleştirmek ya da reddetmek (“bu coğrafya değil”) olanaklı değildir. Bir paradigmadan diğer bir paradigmayı eleştirmek orijinal modelde “karşılaştırılmazlık / eş-ölçülemezlik problemi” ile yüzleşmeyi gerektirirken, gelişmiş modelde örnek-problem çözümleri (somut bulmaca çözümleri) arası bir rekabet anlamına gelecektir. Ancak ilgili bulmaca / problem yine de ön-kabul olarak diğerleri tarafından disiplin-içi olarak görülme zorundadır. Böylesi bir ön-kabulü sağlayacak ortaklaşmanın nasıl kurulacağı sorusu orijinal modelin tartışma ağına dönmeden yanıtlanabilir görünmemektedir.

4. Modellere İlişkin Değerlendirme ve Yereldeki Yansımada Modellerin Sınanması

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle sosyal bilimlerde disiplinler-arasılığı aşan ve disiplin içinde de çoğul bir bir-aradalığı talep eden yeni bir bilim pratiği ve buna uygun bir örgütlenme biçimini arayışı söz konusudur. Bu talep, post-modern tezlerden farklı olarak her durumda sınınanabilir biçimde mevcudiyetini koruyan bilimsellik koşulunun sağlanabilir ve bunun bilgi-kuramsal olarak temellendirilebilir olduğunu öne sürmektedir. Wallerstein’in böylesi girişimlere ilişkin tespitine göre, tüm bu tezlerle İki Kültür sorununu yeniden gündeme getiren ve “*aynı anda hem güdültülü, hem küresel hem de bir bakıma siyasileştirilmiş olacağını garanti eden büyük bir epistemolojik tartışma içine girmekteyiz*” ve “*eğer epistemolojik olarak yeniden birleştirilmiş bir bilgi fakültesi ortaya çıkarsa (...) bu tarz bir bütün içerisinde ne tür departmanların kurulacağı, halen cevap bekleyen bir sorudur ve şu an için bu soruyu net bir biçimde cevaplamanın hiçbir yolu yoktur*” (Wallerstein *Bilginin*

Belirsizlikleri 42). Bu çalışmada, Wallerstein'in bu tespiti, coğrafyaya uyarlanarak, coğrafya disiplininin bu büyük problemin tam bir yansımasını bünyesinde taşıdığı öne sürüldü ve Türk coğrafya pratiğinde bu hipotezin sınanması amaçlandı. Bu çerçevede, probleme çözüm önerisi getirebileceği düşünülen ana akım bilgi kuramsal modellemelerin değerlendirilmesinde şu sonuçlar öne çıkmaktadır:

Pozitivist ya da yarı-pozitivist modelleme, incelenen doktora tezleri üzerinden açığa çıkarılan *Coğrafi Bilme Stili 1'e* (holistik-tek kültürcü coğrafya pratiği / CBS 1) neredeyse tam uygunluk göstermektedir. Tersten söylenecek olursa, CBS 1'i kodlayan bilgi kuramsal temel pozitivist / yarı-pozitivist modeldir. Bu tespit oldukça ironik görünmektedir. Çünkü pozitivist model ya da disipliner pozitivist yapılanma iki kültüre bölünmüş bilgi dünyasının lokomotifidir. Oysa daha önce de belirtildiği üzere, CBS 1 kuramsallaşmadan ve açıklamadan uzaktır. Hatta bu uzaklık kurama ve kuramsallaşmaya karşı bilinçli bir direnç seviyesindedir. Bununla birlikte bu direncin kendisinde (daha önce yarı-pozitivizm olarak ifade edilmiş olan) pozitivist motivasyonlar hâkimdir. Bu bağlamda, 1980-2000 yılları arası üretilen coğrafya doktora tezlerinin yarısından fazlasının Wallerstein'in ifade ettiği gibi "gönülsüz Newtoncular" olduğunu söylemek ve bunların idiografik kanattan bilime eklemlendiklerini öne sürmek mümkündür.

Yarı-pozitivist modele tam uygunluğu sağlayan unsurlar şöyle sıralanabilir: CBS 1'in kuramsal anatomisinin tam olarak bunların yarısına karşılık geldiği görülmektedir. CBS 1 herhangi bir kurama gönderim yapmadığı gibi, bir kuramsallaşmaya doğru da yol almamaktadır. Ancak, gözlemin kuramı öncelemesi ve saf gözlemin olanaklılığının kabul edilmesi anlamında tam bir pozitivist tutum sergilemektedir. Buna bağlı olarak da 'hiçbir evrede olgulardan kopmamak' şiarı merkeze alınmaktadır. Kuramsallaşma söz konusu olmadığı için bilimselliğin ilk koşulu olan 'sınanabilirlik' herhangi bir kuramın doğrulama ya da yanlışlama üzerinden olgularla yüzleştirilmesi üzerinden değil, yapılan betimlemelerin tekrar olgularla karşılaştırılabilirliği üzerinden sağlanmaktadır. Bu karşılaştırma özünde bir doğrulama girişimi olduğundan pozitivist modelin birinci koşulu da sağlanmaktadır. Diğer iki koşulun karşılanamaması ise olgu alanının belirleyici olduğu bir epistemolojik uyarlanma olarak görülmektedir.

Pozitivist ya da yarı-pozitivist model, *Coğrafi Bilme Stili 2'yi* (Sistemantik-Empirik Coğrafya Pratiği / CBS 2) de temellendirebilmektedir. CBS 1 ile eş zamanlı olarak kendisini gösteren bu bilme biçimi (disiplin içi esas yoğunluğu kuruluştan 1960'lara kadardır), bilgi kuramsal yelpazede yarı-pozitivizmden bir derece daha

pozitivizme yakın bir konuma tekabül etmektedir. Bu konumlanış, CBS 2'nin holistik coğrafyanın (tek kültür disiplini olan coğrafyanın) modern bilgi yapılarına en yakın kanadını oluşturuyor olmasıyla da tutarlıdır. Tablo'da yer alan tespitler bir kez daha hatırlanacak olursa, bu tespitlerin adeta pozitivist – yarı-pozitivist kutuplar arasında salınan bir bilgi kuramsal sarkaca gönderimli olduğu görülecektir. İlgili tezlerde örtük kuramların mevcudiyetinin tespiti, açıklama ve betimleme arasında salınan bilimsel yönelimin varlığı, kimi zaman nomotetik bir genelleştirmenin kendini göstermesi ve doğrulamanın daha açık biçimde tespit edilebilir olması yarı-pozitivizm ağırlıklı olmak üzere 'daha pozitivist' bir modelin işlerliğinin göstergeleridir. Ancak yine de ilgili pratiğe daha çok idiografik çalışmaların hâkim olması ibreyi yarı-pozitivizm üzerinde tutmaktadır. Bu durum, CBS 2 içerisine düşen alt çalışma alanlarının ilgili sistematik bilim dallarından (jeoloji, meteoroloji, biyoloji, sosyoloji, iktisat, siyaset bilimi) uzak tutarken, "dağılıp", "haritalama", "tasvirî yorum" odaklarıyla olgudan kopmama merkezli yarı-pozitivist coğrafya bilimi kavrayışını güçlendirmektedir.

CBS 1'in ve CBS 2'nin pratiklerine dair, bilgi kuramsal modellemenin verdiği olanaklara dayanarak şunlar söylenebilir: Saf empirizm yöntemi üzerinden betimleyici bir yönelimle "x yerinin coğrafyası" ya da "x yerinin fiziki / beşerî coğrafyası" gibi çalışmalar yürüten coğrafyacılar için çok-paradigmallık problemi söz konusu değildir. Diğer bir deyişle, CBS 1 dâhilindeki coğrafyacılar göre, çok-paradigmallık problemi coğrafya disiplinine içkin olmadığı gibi, 'ithal edilmesi' de disiplin açısından gereksizdir. Bu pratiğin kendi içerisinde taşıdığı ikilik bölgesel coğrafya / çevresel determinizm olarak görülse dahi, bu ikilik çoğul paradigmlar olmaktan çok tamamlayıcı yaklaşımlardır. CBS 2 için de benzer bir durum söz konusu olmakla birlikte kuramların belirginleştiği ölçüde Sistematik-İki Kültürcü Coğrafya Stili'ne (CBS 3) bir yakınlaşma ve bu kanal üzerinden çok-paradigmallık problemiyle karşılaşmadan söz edilebilir. Ancak genel manzara açısından görülmektedir ki, pozitivist ya da yarı-pozitivist model, CBS 1 ve CBS 2 için temel oluşturmaktadır. Bu çerçevedeki 'problemsizlik durumu' / 'problem gör(e)meme durumu' (paradigma yok, problem yok) CBS 1 ve CBS 2 için geçerlidir ve Türk coğrafya pratiği içerisinde son on beş sene itibarıyla CBS 3 ile bilgi kuramsal temelde bir uyumsuzluk yaratmaktadır.

Buna karşın, coğrafi bilme biçimleri bağlamında Thomas Kuhn'un bilgi kuramsal modellemelerinin iki işlevi ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, modellerin coğrafi bilme biçimlerini kodlayan bilgi kuramsal temel olarak

yüklendikleri / yüklenebilecekleri işlevdir. İkincisi ise, coğrafi bilme biçimleri merkezli olarak disiplinler-epistemik toplulukların neden ve nasıl oluştuklarını, yani Türk coğrafyacılarının tarihsel ve mevcut disiplinler-kültürel konumlanışlarını açıklayabilme gücüne bağlı işlevdir.

İlk işlev bağlamında, her üç bilme biçiminin de (CBS 1, CBS 2, CBS 3) açık ya da örtük olarak en az bir paradigmaya (alan mensupları kendi praksisleri içerisinde bir ‘paradigma’dan bahsetmeseler bile) sahip olduğu görülmektedir. Kuhncu modellere göre, bir disiplinin bilim dalı haline gelmesinin zorunlu koşulu o disiplinin paradigmatic bir etkinlik olmasıdır. Paradigmatic bir etkinlik olmanın açık göstergesi ise “bulmacalara sahip olmak”tır. Bulmacaya sahip olmak (paradigmatic bir etkinlik olmak), önsel olarak ne arandığının, nereye bakılması ve nasıl aranması gerektiğinin bilinmesi demektir. Kuhn’un metaforik olarak paradigmatic bir etkinlikle yap-boz (puzzle / Türkçe çevirisinde ‘bulmaca’) çözme etkinliğini benzeştirmesi bu anlamdadır. İlgili bölümde ifade edildiği üzere, Kuhncu anlamda bulmacalar ile problemler arasında fark vardır. Bu nedenle, CBS 1 ve CBS 2’nin anatomisinde görülen araştırma problemi ya da araştırma hipotezinin yokluğu paradigmatic olmamanın göstergesi olarak görülemez.

CBS 1 tarafından kodlanan tezlerde görülen ‘bölgesel coğrafya ve çevresel determinizm’ çerçeveselendirilmesi bu bağlamda birer paradigmadır. Bu paradigmanın / paradigmaların ortaya koyduğu ‘bulmaca’ ise insan-ortam ikiliğine odaklanarak yeryüzünü oluşturan birbirinden farklı bölüm / bölgelerin betimsel manzarasını tamamlamaktır. Bu bağlamda, “x yerinin coğrafyası” ana başlığı altında “çözülen” bir bulmacanın ardından, aynı şablonla “y yerinin coğrafyası”na geçilmektedir. Bu geçişlerde ne arandığı (şablonlaştırılmış coğrafi özellikler), nereye bakılması (sınırları belirlenmiş lokasyon) ve nasıl aranması (saf empirik / betimleyici gözlem) gerektiği tam olarak bilinmektedir. Sınanan bir hipotez olmadığından, aykırı bir örnek de söz konusu değildir. Diğer bir deyişle, bulmacanın (yap-bozun) her parçası her seferinde tam olarak yerine oturmaktadır.

CBS 2 tarafından kodlanan tezlerde de benzer bir durum vardır. CBS 2’nin keşfedici bir pratik olma özelliği, mevcut bir şablonun lokasyonel bilgi üretimi için kullanılmasında açığa vurulur. Bu bilme biçimi içerisinde kuramsal bir arka planın çoğu zaman bulunmaması, bu bilme biçiminin paradigmatic olmadığı sanısı doğursa da bu yaklaşım (CBS 1’de olduğu gibi) doğru değildir. Fiziki coğrafya ile beşerî coğrafyanın alt alanlarında CBS 2 tarafından kodlanmış lokasyonel bilgi üretimi, CBS 1’de olduğu gibi ne arandığının, nereye bakılması ve nasıl aranması gerektiğinin önsel

olarak sabitlenmesi, yani pratiğin paradigmatik bir etkinlik olması üzerinden olanak kazanmaktadır.

CBS 2'nin pratiğinin büyük bir kısmına idiografik yönelim hâkim olsa da CBS 2'nin modern bilgi yapılarına yakınlaştığı noktalarda; jeolojiye, meteorolojiye, biyolojiye, sosyolojiye, iktisada ve siyaset bilimine temas ettiğinde görünür kuramlar ve araştırma problemleri açığa çıkabilmektedir. Bu durumlarda keşfedici pratiğin aykırı örneklerle karşılaşma ve dolayısıyla paradigmanın krize girme olasılığının arttığı düşünülebilir. Bu tespit kısmen geçerlidir. Çünkü yarı-pozitivist modelleme içerisinde olduğu gibi, bu modellemede de CBS 2'nin Türkiye pratiğine “dağılıp”, “haritalama” ve “subjektif-tasviri yorum” çerçevesi ile sistematik bilimlerden paradigmatik ayrımını koruduğu görülmektedir.

Bu perspektiften değerlendirildiklerinde CBS 1 ve CBS 2 tek paradigmatik bilme biçimleridirler ve bilgi kuramsal olarak Kuhn'un modelleri ile temellendirilebilmektedirler. Her iki bilme biçiminde de çok-paradigmatiklik problemi söz konusu olmadığı gibi, mevcut paradigmanın krizi de söz konusu değildir. Paradigma krizinin söz konusu olmamasının nedeni bu coğrafi bilme biçimlerinde kuramın olmaması ya da örtük kalmasıdır. Kurama bağlı öngörü ve açıklama söz konusu olmadığında sınama da söz konusu olmamaktadır. Her iki bilme biçiminde de bilimselliği sağlayacak sınanabilirlik yoğunluklu olarak saf betimlemenin 'saflığına yöneliktir. Diğer bir deyişle, 'olanı olduğu gibi yansıtma' amaçlandığında, sahadaki olgusallıkla betimin örtüşüp örtüşmediğinin kontrol edilmesinden ibarettir. Böylesi bir pratikte krizin koşulu olan dirençli aykırı örnek hiçbir zaman mevcut olmayacaktır.

Tam bu noktada, coğrafi bilme biçimlerinin bilgi kuramsal olarak temellendirilmesinde Kuhn'un modellerinin işlevsel olmayabileceği de öne sürülebilir. Hatırlanacağı üzere Kuhn'a göre paradigma tarafından biçimlendirilmiş bir 'bakış' olmadan hiçbir 'olgu' görünür değildir. Oysa CBS 1'in ve CBS 2'nin pratiğinin lokasyon temelli 'keşfedici' bir pratik olması olgu alanının öncelenmesinin göstergesi olarak açığa çıkmaktadır. O halde, temellendirmede olgunun ve gözlemin öncelliğini koyutlayan pozitivist / yarı-pozitivist modelleme daha işlevsel görünebilir (ki bu modellemenin kısmi olarak CBS 1 ve CBS 2'yi temellendirebildiği daha önce gösterilmiştir).

Belirtilmelidir ki bu yaklaşım, kuramla paradigma arasındaki ayrımın gözden kaçırılmasının sonucudur. Coğrafi bilme biçimince kodlanan çalışmalara yakından bakıldığında, daha önce de ifade edildiği üzere, paradigmanın gereği ve paradigmadan kaynaklı olarak nereye, nasıl bakılması gerektiğinin ve ne arandığının açık biçimde belirli olduğunu görülmektedir. 'X yerinin coğrafyası'ndan 'Y yerinin coğrafyası'na geçilirken içerik değişmekte, fakat şablon (çerçeve) sabit kalmaktadır. Bu şu anlama gelir: Coğrafyacılara bu pratiklerinde çıplak gözlemlerde bulunmamaktadırlar. Olgularına çıkmadan önce çerçevelenmiş bir bakışa sahiptirler. Paradigma, bu çerçeveden başka bir şey değildir. O halde, Kuhn'un modellemeleri CBS 1 ve CBS 2'yi bilgi kuramsal olarak temellendirebilme işlevini yerine getirmektedir. Önceki modellemede CBS 1'de gözlemin kuramı öncelenmesi ve saf gözlemin olanaklılığının kabul edilmesi anlamında tam bir pozitivist tutum olarak yorumlanan pratik, örtülü fakat daima mevcut paradigmatik bakışa bağlanmaktadır.

Diğer yandan, bilgi kuramsal 'problemsizlik' durumu ve 'krizsizlik' Türk coğrafyacılarının tarihsel ve mevcut disiplinler-kültürel konumlanışlarındaki disiplinler dirençlerini de açıklamaktadır. İlgili çalışmalarda "X Yöresinin / Bölgesinin Coğrafi Etüdü" şablonuna uyan çalışmaların belirli yıllardan sonra "Y Şehrinin Coğrafyası" ve ardından da "Z ilçesinin Beşerî ve İktisadi Coğrafyası"na doğru evrilmesi mozaik parçalarının küçültülerek tamamlanmaya çalışılmasının göstergeleridir. Bu evrimle genelden öze doğru ('coğrafya etüdü'nden 'beşerî ve iktisadi coğrafyası'na doğru) gidilmekte ve 'konu alanı' bulunduğu sürece şablon korunmaktadır. Konu alanı Türkiye ölçeğinde ilçe düzeyine indikçe ve yönelim bağlamsal olarak çerçevelendirildikçe bu alan tüketilemeyeceğinden coğrafya paradigması [CBS 1 ve CBS 2 bağlamında] çalışmaktadır ve krizsiz biçimde çalışmaya devam edecektir. Nereye, ne için ve nasıl bakılması gerektiği bilinmemektedir ve bakılacak daha çok yer vardır. Öyle ki bu çerçevede takip eden doktora tezlerinde bir 'doktora tez konusu' yerine 'doktora tez lokasyonu' arandığı izlenimi doğmaktadır. Bu anlamda önceki tez çalışmaları, paradigmatik örnek biçiminde adeta "doktora tez talimatnamesi" olarak işlev görmektedir. İşte bu 'krizsiz paradigma', Kuhn'un da tespit ettiği olağan bilimin dogmatikliği ile birleşince Türk coğrafyasında fazladan bir direnci de sürekli beslemektedir. Bu nedenle, CBS 3'ün açığa çıktığı dönemde dahi CBS 1 ve CBS 2 varlığını koruduğu görülmektedir. Ancak bu durumun disiplin içerisinde kaotik bir rekabet ve çatışma ortamı doğurması muhtemeldir. Çünkü Kuhn'cu model temele alındığında, krizsiz bir paradigma için alternatif paradigmlar ya bilim-dışıdır ya da disiplin-dışıdır (coğrafya değildir).

CBS 3 söz konusu olduğunda da Kuhncu modeller –paradigma bazlı olarak- bilgi-kuramsal temellendirme işlevini büyük oranda korumaktadır. Bu bilme biçimi içerisinde, bilim pratiği paradigmatik bir etkinlik olarak daha da belirginleşmektedir. Kuramların belirginleşmesi, nicel ve nitel yöntemler ile birlikte açıklamanın da devreye girmesi araştırma problem(ler)ini açığa çıkarmaktadır. İlgili tezlerde belirlenmiş olan araştırma problemlerinin yoğunluklu olarak yine Kuhncu anlamda bulmacalar olarak işlev gördüğü de belirtilmelidir ki bu durum da Kuhn'un modeliyle uygunluk içindedir. Bununla birlikte, sınamalar paradigma sınamalarını da olanaklı kılan (her ne kadar tezlerde bu durum öne çıkmasa da) aykırı örneklere rastlama 'riskini / olanağını' belirginleştirmektedir. Çünkü CBS 3 ile birlikte kuramın lokasyonu önceler hale geldiği görülmektedir. Artık her bir lokasyon, ilgili kuramın açıklayabileceği ya da açıklayamayacağı birer sınama sahasıdır.

CBS 1 ve CBS 2 ile karşılaştırıldığında açığa çıkan bu fark, tarihsel olarak coğrafya disiplininin uzun süre görmezden geldiği ayrımları dikkate alması ve kendi bilme biçimini sistematik bilimlerle örtüşecek biçimde yeniden organize etmesinin sonucudur. Thomas Kuhn'un her iki modellemeye de öncelikle doğa bilimlerini konu edinmiş olduğu hatırlandığında, coğrafi bilme biçiminin bu dönüşümünün neden modele uygunluğu arttırdığını anlamak kolaylaşmaktadır. Coğrafya sistematik bilimlere yakınlaştıkça ve hatta bu bilimlerden kuram ve metodoloji ithal ettikçe hem paradigmatik yapısı belirginleşmekte hem de CBS 1 ve CBS 2'de örtük kalan ve ertelenen krizlerle de yüzleşmek durumunda kalmaktadır.

CBS 3 ile birlikte "holistik-tek kültürcü" coğrafi bilme stili terk edildiğinde, iki kültürcü bilgi yapılarının parçalı yapısının Türk coğrafyacıları arasındaki ilk paradigmatik çoğullaşmayı da beraberinde getirdiği görülmektedir. Nomotetist / açıklamacı / pozitivist kanat ile idiografik / anlamacı / post-pozitivist kanat olarak belirginleşen iki kanat temelde iki farklı paradigmatdır. Epistemolojik yönelime göre ilk yönelim beşerî coğrafyanın sistematik alt dallarına yansıdığı ve bu alt dallar diğer sistematik bilimlerden kuram ithal ettiklerinde çok-paradigmallık git gide alt dallarda da kendisini göstermektedir. Bu nedenle Kuhncu modellerin bilgi kuramsal temellendirme güçlerinin esas sınanacağı bilme biçimi CBS 3'tür. CBS 1 ve CBS 2'nin de CBS 3 ile eş zamanlı olarak mevcudiyetini koruduğu hatırlanacak olursa, çok-paradigmallık probleminin yeni bin yılın başından itibaren daha da karmaşık bir hale bürünerek Türk coğrafyasında ne denli belirginleştiği görülecektir.

Sonuç

Bu çalışmada öne sürülen “coğrafya disiplininin tarihi ve felsefesinin makro-epistemolojik tartışmaların görünür örneği konumunda olduğu” yönlü bilgi-kuramsal hipotez, coğrafi bilme stillerinin kimi zaman açık kimi zaman da örtük olarak makro-epistemolojik tartışmaların bütünü bünyesinde taşıdığı gösterilerek doğrulanmıştır. Ulaşılan noktada coğrafya disiplini içerisinde çözülebilecek kimi bilgi kuramsal ve kurumsal problemler makro tartışmalar açısından da birer çözüm önerisi durumunda olacağı öngörüsü korunmakla birlikte, bunun için özellikle coğrafi bilme biçimlerinin oluşturduğu disiplinler-epistemolojik toplulukların, bilimsel ürünlerin ötesindeki ve gerisindeki davranış kalıplarının ve direnç noktalarının tespit edilmesinin gerekliliği açığa çıkmıştır. Türkiye’de coğrafya disiplininin pratiklerini kodlayabilmekle birlikte, değişimi temsil eden CBS 3 ile eş zamanlı olarak etkin olan iki bilme biçimi için ‘değişim’ bilgi-kuramsal açıdan ‘gerekli’ görülmemektedir. Buna bağlı olarak da mevcut durum bilgi-kuramsal bir zorunluluğun yönlendireceği bir değişimi değil, aktör temelli ve kurumsal içerikli bir ‘disipliner karar anı’nı gösterir niteliktedir.

Kuhn’un modellerinin, (1) coğrafi bilme biçimlerini kodlayan bilgi kuramsal temel olarak ve (2) yine coğrafi bilme biçimleri merkezli olarak disiplinler-epistemik toplulukların neden ve nasıl oluştuklarını açıklayabilme işlevlerini büyük oranda yerine getirdiği görülmüştür. (1) ve (2) bir arada ele alındığında ve çok-paradigmallık problemi dışarıda bırakıldığında Türk coğrafya pratiğinin rekabet halindeki bilme biçimleri manzarası tam olarak netleşmektedir. İlgili bölümde tespit edildiği üzere, her üç bilme biçimi de bu modelle uyumlu biçimde paradigmatiktir. Özellikle CBS 1 ve CBS 2 kapsamındaki tezlerde neredeyse bire bir aynılık taşıyan bir şablonun tekrar etmesi ve sadece bu şablonun uygulandığı lokasyonun değişmesi bu bağlamda önemli bir göstergedir. Bu rekabette CBS 1 ve CBS 2’nin paradigmatik yapısının ‘krize’ kapalı olması, CBS 3’te açığa çıkan paradigmatik değişimleri ve çoğullaşmayı disiplininde bir genişlemeden ziyade disiplin-dışına çıkma belirtileri olarak görme eğilimini güçlendirecektir ki bu durum çok-paradigmallık probleminin bu model bağlamındaki çözümsüzlüğünün ilanıdır. Bu çözümsüzlük, problemi bilme biçimleri ve bunların temsilcileri arasındaki coğrafya / coğrafya-dışı itham ve tartışmalarına kaydıracaktır.

İşte bu bağlamda, disiplinler-epistemolojik toplulukların bilimsel ürünlerin ötesindeki ve gerisindeki davranış kalıplarının ve direnç noktaları sürecin sosyal çözümlenişi için asli unsurlardır. Mevcut durumdaki sosyal unsurların ve

dinamiklerin açıklanabilmesi için bilgi-kuramı sınırlarının dışına çıkılması gerekmektedir. Bilim sosyolojisi coğrafya disiplinin mevcut bilgi kuramsal manzarasında açığa çıkan 'karar anı'nın koşullarını inceleyebilecek disiplin olarak bu bağlamda öne çıkmaktadır. Bilgi kuramsal temeller, coğrafi bilme pratiğinin aktörlerini, anakronik kalma pahasına da olsa, disiplinler değişime ve çok-paradigmalı bir bilim pratiğine yönlendirme gücüne sahip görünmemektedir. O halde, bu çalışmada ulaşılan sonuçları tamamlamak için bilim sosyolojisi perspektifiyle konunun ele alınmasının gerekliliği açığa çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ayer, Alfred Jules. *Dil, Doğruluk ve Mantık*. Çev. V. Hacıkadiroğlu. 2. Baskı. İstanbul: Metis, 1998.
- Becker, Howard S. *Sosyal Bilimcilerin Yazma Çilesi –Yazımın Sosyal Organizasyonu Kuramı-*. Çev. Ş. Geniş. 2. Baskı. Ankara: Heretik, 2014.
- Bekaroğlu, Erdem. "Modern Türk coğrafyası geleneği". *Bir Disiplinin İç Dünyası: Modern Türk Coğrafyası Üzerine Söyleşiler*. Ed. Erdem Bekaroğlu ve Ali R. Özdemir. İstanbul: İdil, 2014. 53-69.
- . "Modern Dünya-Sisteminin Bilgi Yapıları Bağlamında Coğrafya Disiplini İçin Bir Dışsal Tarih Okuması". *Toplum ve Bilim* 136 (2016):117-145.
- Bekaroğlu, Erdem ve Ömer Faik Anlı. "Styles of Scientific Thinking in Geography". *Posseible Düşünme Dergisi* 16 (2019): 38-50.
- Comte, Auguste. *Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma*. Çev. E. Ataçay. Ankara: BilgeSu, 2015.
- Crombie, Alistair. C. "Designed in the Mind: Western Visions of Science, Nature and Humankind". *History of Science* 26 (1988):1-12.
- . *Styles of Scientific Thinking in the European Tradition: The History of Argument and Explanation Especially in the Mathematical and Biomedical Sciences and Arts*. 3 vols. London: G. Duckworth & Co., 1994.
- . "Commitment and Styles of European Scientific Thinking". *History of Science* 33.2 (1995): 225-238.
- Feyerabend, Paul. *Akla Veda*. Çev. E. Başer. İstanbul: Ayrıntı, 1995.
- . *Yönteme Karşı*. Çev. E. Başer. İstanbul: Ayrıntı, 1999.

- Gulbenkian Komisyonu. *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*. Çev. Şirin Tekeli. İstanbul: Metis, 2012.
- Hartshorne, Richard. *Perspective on the Nature of Geography*. Chicago: The Association of American Geographers, 1959.
- Holt-Jensen, Arnold. *Geography –History and Concepts: A Student’s Guide-*. Fourth Edition. London: Sage Publications Inc. 2009
- Jeomorfoloji Derneği. “Coğrafya Lisans Program Adının Beşerî ve Ekonomik Coğrafya Olarak Değiştirilmesi Hakkında Jeomorfoloji Derneği'nin Görüşü”. 2019. Web. 28 Ocak 2020.
- Johnston, Ron ve Paul Claval. *Geography Since the Second World War*. London: Routledge, 2013.
- Kaya, İlhan. “Değişen Sosyal ve Bilimsel Bağlam ve Coğrafyanın Sorumlulukları”. *Coğrafya Eğitiminde Kavram ve Değişimler*. Ed. Ramazan Özey ve Süleyman İncekara. Ankara: Pegem Akademi, 2010. 227-242.
- Kuhn, Thomas. *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Çev. N. Kuyaş, İstanbul: Alan, 2000.
- Lacoste, Yves. *Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar*. Çev. S. Sezer. İstanbul: Ayrıntı, 2014.
- Masterman, Margaret. “Paradigmanın Doğası”. *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*. Ed. Imre Lakatos ve Alan Musgrave. Çev. H. Arslan. İstanbul: Paradigma, 1992: 70-110.
- Mebpersonel, “Coğrafya Öğretmenliğine Yıllara Göre Atama Sayısı”. 2018. Web. 28 Ocak 2020.
- Mielants, Eric. “Tepki ve Direniş: Doğa Bilimleri ve Beşerî Bilimler, 1789-1945”. *İki Kültürü Aşmak –Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri ile Beşerî Bilimler Ayrılığı*. Ed. Richard E. Lee ve Immanuel Wallerstein. Çev. A. Babacan. İstanbul: Metis, 2007. 50-76.
- Pattison, William D. “Coğrafyanın Dört Geleneği”. Çev. Y. Arı. *Ege Coğrafya Dergisi* 12.2 (2003): 119-125.
- Russell, Bertnard. *Bilimsel Bakış*. Çev. F. Sezer. İstanbul: Say, 2015
- . *Mantıksal Atomculuk Felsefesi*. Çev. D. Arlı Çil ve diğerleri. İstanbul: Alfa, 2015.

- Stinchcombe, Arthur. L. "Should Sociologists Forget Their Mothers and Fathers". *Stratification and Organization –Selected Paper-*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986. 347-363.
- Tekeli, İlhan. "Çok Paradigmali Bir Sosyal Bilim Alanında Yaşamak". *Felsefe ve Sosyal Bilimler –Muğla Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri*. Ed. Kubilay Hoşgör ve Ercan Şen. Ankara: Vadi, 2006. 145-157.
- Türk Coğrafya Kurumu. "YÖK'e TCK Görüş Raporu". 2019. Web. 28 Ocak 2020.
- Viles, Heather. "A Divided Discipline?", *Questioning Geography -Fundamental Debates-*. Ed. Noel Castree, Alisdair Rogers ve Douglas Sherman. Oxford: Blackwell, 2005. 26-37
- Wallerstein, Immanuel. "The Time of Space, The Space of Time: The Future of Social Science". *Political Geography* 17 (1998): 71-82.
- . *Bilginin Belirsizlikleri*. Çev. B. Alataş. İstanbul: Sümer, 2013
- Yavan, Nuri. "Batı Coğrafyası Geleneği Üzerine". *Bir Disiplinin İç Dünyası: Modern Türk Coğrafyası Üzerine Söyleşiler*. Ed. Erdem Bekaroğlu ve Ali Rıza Özdemir. İstanbul: İdil, 2014. 17-51.
- YökAtlas. "Coğrafya Programı Bulunan Tüm Üniversiteler". 2020. Web. 28 Ocak 2020.